

KÖZLEMÉNYEK

ZAKAR PÉTER

A HADÜGYMINISZTER GÖRGEI

Görgei Artúr sohasem tartozott történelmünk elfeledett alakjai közé. Működésének egésze mégsem tekinthető feltártnak. Az egyik tisztázásra váró probléma hadügyminiszteri tevékenysége. Az általunk vizsgált időszakban Görgei minisztersége mellett a főhadserég ideiglenes főparancsnoka is volt. Miért vállalta el a főparancsnokság mellé még a miniszterséget is? Hivatali idejének legnagyobb részében helyettesek irányították a minisztérium közvetlen munkáját. Szeretnénk megvizsgálni, vajon maradt-e ideje arra, hogy a fővezénylet mellett a minisztérium hatáskörébe tartozó ügyeket is intézze? Ugyancsak szándékunkban áll a minisztérium életének bemutatása a személyi kérdésektől kezdve egészen a minisztérium által elintézendő ügyekig. Csak ezek után vonhatunk mérleget a tábornok miniszteri működéséről, szembesítve céljait és eredményeit.

Előzmények

1849. április 16-án Kossuth Lajos felkérte Görgei Artúr tábornokot a hadügyminiszteri tárca elvállalására „amellett hogy a nemzet hadseregének — melynek összetartó kapcsa — diadalmas fővezérletét megtartandja”.¹

Görgeinek és Ludvigh János kormánybiztosnak írott leveleiben a kormányzó részletesen kifejtette véleményét a hadügyminiszter feladatairól és kötelességeiről. Ezekből a levelekből kitűnik, hogy Kossuth a tárcák közül a hadügyminiszterit tartotta a legfontosabbnak²: a hadügyminiszter feladata 40—50 000 ember mihamarabbi kiállításának és felszerelésének hadügyi vonatkozásait irányítani³; ő fogja az egész honvédelmi rendszert szervezni, s ugyancsak ő fogja a hadműveletek fő vonásait kiszabni⁴. Május 12-én kelt leveléből kiderül, hogy — Görgeivel egyetértésben — a hadügyminiszter három elv alapján fogja ellátni feladatkörét. Először: joga van a gyávákat és a tudatlanokat rögtön elmozdítani. Másodsor: az előléptetések érdem szerint történnek. Harmadsor: a hadügyminiszter az egész armádia valóságos feje.⁵ Ezeknek a hatalmas feladatoknak a véghezvitelére a Hadügyminisztérium jelenlegi személyzete és vezetője nem alkalmas. Ezért sürgeti Kossuth Görgeit a tárca mielőbbi személyes átvételére. „Azt gondolom tehát, minél inkább hivatva van tábornok úr honunk megvédésében a legfontosabb helyen állani, annál inkább sietnie kell a hadügyminiszteri tárcát, mint ez idő szerint legfontosabbat, kezeibe venni.

Lehet, hogy egypár hónap alatt ismét a hadvezérlet leendő fontosabb a miniszteri tárcánál, s én és a haza — mint mindig, úgy ekkor is — tábornok urat két-

¹ Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai (KLÖM XV.) (S. a. r.: Barta István) Bp., 1955. 15. o.

² Kossuth Lajos Ludvigh Jánoshoz. KLÖM XV. 90—91. o.

³ Kossuth Lajos Görgei Artúrnak. KLÖM XV. 27. o.

⁴ Kossuth Lajos Görgei Artúrnak. KLÖM XV. 237—238. o.

⁵ Kossuth Lajos Görgei Artúrnak. KLÖM XV. 288—289. o.

ségtelenül a legfontosabb hely elfoglalására hívandja fel.”⁶ Ebben a két mondatban foglalható össze Kossuth véleménye, aki Görgei szervező képességét még kapitány korában felismerte:⁷ meg is üzenté neki 1848 októberében, „hogy rövid időn Magyarország hadügyminisztere fog lenni, s az én jövődöléseim be szoktak teljesülni.” Vukovics Sebő is alátámasztja: Kossuth nagyra becsülte Görgei szervező készségét és számon tartotta, mint a hadügyminiszteri poszt várományosát.⁸

A tábornok örömmel fogadta el a felkínált tárcát. Az ajánlatban lehetőséget látott az addigi hadügyminiszteri nemtörődömség felszámolására, továbbá meg volt arról győződve, „hogy Magyarország önvédelmi harca gyászos véget ér, ha a honvédelemnek tulajdonképpen rákfenéje, az egyes önálló csapatvezérek önkényeskedése, valamint a tisztí kinevezések és előléptetések körüli protekció azontúl is, mint addig, gyöngeségből, vagy a belátás hiányából, magában a hadügyminisztériumban leli melegágyát”.⁹ Mivel Görgei saját jelenlétét a hadseregben — a kormányzó elnökkel egyetértésben — egy ideig még szükségesnek ítélte, helyettes után kellett nézni. Görgei és Damjanich kezdetben Kiss Ernőre gondolt, de Kossuth tiltakozását követően Görgei felkérte Damjanich tábornokot, helyettesítse addig, míg hivatalát személyesen is átveheti.¹⁰ Vukovics szerint Damjanich eleinte vonakodott és Mészároost javasolta helyettesnek; de midőn Görgei ez elől mereven elzárkózott, beleegyezését adta.¹¹

Ludvigh megemlíti, hogy Damjanich és Klapka egyaránt kész volt a miniszter-helyetteséget elvállalni.¹² A helyettesítés gondolata Kossuthtól származott, akinek nem tetszett Damjanich újdonsült feladata, mondván, hogy a hadügyminisztert rendeletek aláírására nézve csak miniszter, a belső ügyvitelre nézve pedig csak státustitkár helyettesítheti.¹³ Sajnos az egész dolog tárgytalanná vált Damjanich lábtörése következtében. Így Klapka vállalta a helyetteséget, s Görgei rögtön intézkedett, hogy helyettese útnak induljon a kormány székhelyére.¹⁴

A hadügyminisztériumi „slendrián”

Klapka május 6-án vette át a Hadügyminisztérium ideiglenes vezényletét.¹⁵ Ahhoz, hogy megértsük azokat a nehézségeket, amelyekkel neki — és később Görgeinek — meg kellett küzdenie, szükséges egy pillantást vetni a minisztérium helyzetére.

Mészáros Lázár, a HM előző vezetője teljesen háttérbe szorult az OHB, különösen Kossuth hadügyi tevékenysége mögött. Több ízben benyújtotta lemondását, s hadvezéri működését sem koronázta siker. Visszaemlékezésében a szak-

6 Kossuth Lajos Görgei Artúrnak. KLÖM XV. 204–206. o.

7 Ludvigh János feljegyzései a magyar szabadságharcról (Közli: *Lengyel Tamás*) *Történetírás*, 1938. február. 139–140. és 147. o.

8 Kossuth üzenetéről l. *Jókai Mór*: Emléksorok. Napló 1848–49. In: *Jókai Mór*. Elbeszélések. 2/B. k. (S. a. r.: *Györfly Miklós*) Bp., 1989. 176. o. Vukovics véleménye: *Vukovics Sebő* visszaemlékezései 1849-re (S. a. r.: *Katona Tamás*) Bp., 1982. 53–54. o.

9 *Görgei Artúr*: Eletem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. (S. a. r.: *Katona Tamás*) Bp., 1988. II. k. 69. o.

10 *Kiss Ernő helyetteségéről* l. Ludvigh és Kossuth levélváltását. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 2768. (A szabadságharc erdélyi eseményeire vonatkozó iratok) ill. KLÖM XV. 90. o.

11 *Vukovics Sebő* visszaemlékezései 1849-re. (S. a. r.: *Katona Tamás*) Bp., 1982. 79. o.

12 Ludvigh id. feljegyzései, 140. o.

13 Kossuth Lajos Görgei Artúrnak. KLÖM XV. 15., ill. 202. és 203. o.

14 *Klapka György*: Emlékeimből. (S. a. r.: *Katona Tamás*) Bp., 1986. 133. o.

15 *Közöny*, május 8.

májába való sok beavatkozásáról tesz említést és olyan kinevezésekről, amelyek ártottak tekintélyének. Kárhozhatja a kormányzó „tábornoki osztály”-át, mint amely a korrupció melegágya volt.¹⁶ Az előléptetések rendjével elégedetlen volt Görgein kívül Henryk Dembinski is¹⁷ Ugyancsak ő örökítette meg Kossuth nővérének nem kívánatos beavatkozását az előléptetésekbe.¹⁸ Visszatérve a minisztériumra, annak háttérbe szorulása a Debrecenbe való leköltözést követően szükségszerű volt, mivel számos alkalmazott, sőt osztályfőnök sem követte a Hadügyminisztériumot új állomására.¹⁹ Az újjászervezést követően viszont a kellő önállóság hiánya gátolta a szakszerű és hatékony hadi igazgatás működését.

Ugyanakkor Kossuth is elégedetlen volt a HM tevékenységével: „... itt ezen emberek inveterált slendriánjukkal nem tudnak semmit, de semmit eszközözni.”²⁰ Görgeinek is módjában állt tapasztalatokat szerezni a hadügyminisztériumi munka pontatlanságáról. Kossuth egyik márciusi levelében tudatta vele: annak ellenére, hogy beadványa bizonyíthatóan megérkezett a minisztériumba, a személyzet azt sehogyan sem tudta előkeríteni.²¹ Mészáros ugyan leteremtette beosztottjait az ügy kapcsán, ez azonban nem változtatott a dolog lényegén.

A katonai osztály munkatársai úgy értékelték, hogy a HM önállóságát teljesen elvesztette, s „egy országos hirdető, és expeditions bureauvá tétetett”.²² A hibák forrását több okra vezették vissza. A hadtestek parancsnokai felhatalmazást kaptak „főtiszteket századostól lefelé teljes érvénnyel kinevezni”, minek következtében a főtisztek rendkívül elszaporodtak és alkalmazásukról a HM nem tudott gondoskodni. A hadtestek parancsnokai törzstiszteket is kineveztek „s ezeket néha tudomásul, máskor pedig a végett sem terjesztik fel a hadügyminisztériumhoz.” Az Erdélyben működő hadsereg állapotáról, törzs- és főtiszti létszámáról a minisztériumnak nem volt tudomása. Dembinski altábornagynak olyan hatalom adatott, mely a minisztériumot továbbra is pangó önállótlan állapotban tartja.²³ Az Ormai Norbert ezredesnek adott jog és hatalom a HM tudta nélkül és jogainak csorbításával adatott.²⁴ Végül néhány előléptetéssel kapcsolatos anomáliát említ a katonai osztály felterjesztése (előfordult például, hogy az egyik táborból alkalmazatlansága miatt elcsapott főtisztet egy másik táborban magasabb rangban vették vissza).²⁵ A tiszti kinevezésekkel kapcsolatos visszasságokért a HM katonai osztályát is felelősség terhelte. Mivel nem regisztrálták pontosan a kilépéseket, a valóságosnál magasabb tiszti létszámmal számoltak. Az is előfordult, hogy a hadügyminiszter által végrehajtott kinevezéseket nem

16 Mészáros Lázár emlékiratai. Pest, 1867. 182. o. A kormányzó tábornoki osztálya alatt valószínűleg Kossuth katonai irodája értendő. Fekete Miklós: Kossuth katonai irodája. Egy soknevű hivatal tevékenysége 1848 szeptemberétől 1849 augusztusig. *Hadtörténelmi Közlemények* 1978/3. 385—402. o.

17 Dembinski Magyarországon. (Összeállította: Danzer F. Alfonz) Bp., 1874. 242. o. (A kiadás nem egészen hiteles!)

18 L. a Mészlányi asszonyságtól származó „illatos levélkét”. *Dembiński*: i. m. 241. o.

19 F. Kiss Erzsébet: Az 1848—1849-es magyar minisztériumok. Bp., 1987. 352. o.

20 KLÖM XV. 27. o.

21 KLÖM XIV. (S. a. r.: *Barta István*) Bp., 1953. 693—694. o.

22 A hadügyminisztérium katonai osztálya Görgei Artúrnak Magyar Országos Levéltár (OL) H 147. Vegyes iratok 7. cs.

23 Dembinski seregéhez beleegyezése nélkül semmiféle tisztet nem lehetett küldeni. Hatáskörébe tartoztak a tiszti kinevezések századosig (ezeket a HM megerősíteni tartozott). Törzstiszti kinevezéseket a HM útján Kossuth elé kellett terjesztenie, de kivételes esetben utólagos jóváhagyás reményében maga is eszközölhetett törzstiszti előléptetéseket. KLÖM XV. 42. o.

24 KLÖM XV. 74. o.

25 Katonai osztály. id. felterjesztése Görgeinek OL H 147. Vegyes iratok 7. cs.

tették közzé a Közlönyben.²⁶ A katonai osztály munkatársai burkoltan Kossuth tevékenységét is bírálták, aki olyan jogokat adott a sereg- és hadtestparancsnokoknak, melyek zavarokhoz vezettek és amelyekért a katonai osztályt tették felelőssé. Kossuth ugyan 1849 januárjától tartózkodott attól, hogy a sereparancsnokoknak taktikai részletességű utasításokat küldjön²⁷, mégis számos olyan kérdésben intézkedett, melyek inkább a HM hatáskörébe tartoztak volna.²⁸ Az eddig elmondottakból is kiténik: a sereparancsnokok nem becsülték sokra a HM utasításait. Bem legfeljebb másodlagos jelentőségű ügyekről tárgyalt a minisztériummal, s még Kossuth utasításainak sem mindig engedelmességedett. Dembinski is ragaszkodott az önálló státushoz, Perczel Mórnak sem volt erős oldala az engedelmesség. Ennek hiányát személyes ellentétek is erősítették.

Végül szólaljon meg az ügyvitelben mutatkozó rendetlenség egyik fő felelőse, Azari János irodaigazgató. A rend felbomlásáért az osztályok munkatársait teszi felelőssé, mivel azok maguk bontják a leveleket, holott erre nem lenne joguk (az elnöki osztály kivételével). Előfordult, hogy a beadvány később érkezett az iktatói hivatalba, mint a fogalmazvány, s így ugyanazon tárgy két számot kapott. Az iratokat szállító hivatalnokok fecsgése is hátráltatta a munkát. Előfordult, hogy az iratokat be sem küldték központi iktatás végett, „hanem saját magánkönyvükbe iktatják”. Ezért az iroda igazgatója nem tudott az iratokról felvilágosítással szolgálni. A fentiekhez hasonló állapot uralkodott a levéltárban is: a levéltáros jelenléte nélkül vettek ki iratokat.²⁹

Ezek után nem meglepő, ha Mészáros Lázár emlékirataiban így emlékszik vissza miniszterségéről való (utolsó) lemondására: „Ki sem örült jobban annak, hogy izetlen állásából megszabadult, mint az öreg hadügyminiszter.”³⁰

A helyettesek tevékenysége

Klapka május 6-án vette át hivatalát Mészárostól, s az osztályfőnökök jelenlétében „rövid barátságos beszéddel kezdte meg működését”.³¹ Klapkának nem lehetett túlzottan szimpatikus újdonsült állása, mert azt követően, hogy május 25-én felkérte Kiss Ernőt a tárcza további ideiglenes vezetésére³², eltávozott Komáromba. A fennmaradó időszakból néhány napot Budán töltött Görgei táborában, ekkor Répásy Mihály helyettesítette.³³ Klapka és két helyettese nem élhettek a hadügyminiszter ellenjegyzési jogával, azt a miniszter megérkezéig Batthyány Kázmér gyakorolhatta. Működésük során nem hajtottak végre strukturális átalakítást a minisztériumban és csínján bántak vezető tisztségviselők kinevezésével is. Egyedül Klapka eszközölt egy ilyen kinevezést: Gedeon László

²⁶ Poeltenberg május 28-án kelt jelentésében a következőket írja Görgeinek: „Még hadügyminiszter úr által tett kinevezések sincsenek kihirdetve a Közlönyben. Ezt a Debrecenben lévő és volt tisztviselőség hanyagságának lehet tulajdonítani. Három ízben küldetett fel a kinevezési jegyzék, — s mégsem erősítette meg.” OL H 115. Görgei Artúr iratai 2. d. 1949:227. Az előléptetéseket egyébként Kossuth utasítására ápr. 18-tól az új miniszter megérkezéséig függőben tartották. L. KLÖM XV. 36—37. o. Kossuth utasításai a HM-nek.

²⁷ Hermann Róbert recenziója a *Hadtörténelmi Közleményekben* F. Kiss Erzsébet id. könyvéről 1988. 4. szám, 797. o.

²⁸ Például lovas üteg gyalogos üteggé való átalakításáról KLÖM XV. 26—27. o., vagy az Ormai által alakított és alakítandó vadászrezdek szervezetének szabályozásáról KLÖM XV. 51—52. o. Láhner tábornoknak az elkészült fegyverek felhasználásáról KLÖM XV. 179. stb.

²⁹ OL H 75. 163. d. (iktatatlan iratok).

³⁰ Mészáros: i. m. 182. o.

³¹ *Gelch Richárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. Bp., 1882—1889. III. k. 401. o.

³² OL H 75. 1849:16238.

³³ OL H 75. 1849:13957.

örnagyot kinevezte a pótlovazási osztály élére.³⁴ Görgei alatt elmozdították állásából és kinevezték az egri újonctelep parancsnokává, ezt követően július 15-től térparancsnok volt Félégyházán.³⁵ Klapka és helyettesei megindították a létszámnövelést, melynek során különösen az irodai és számvevőségi személyzet létszáma emelkedett.³⁶

Célszerű rendeletek egész sorát adták ki, amelyek segítségével megpróbálták helyreállítani a MH tekintélyét és némileg mérsékelni a háttországban igencsak elharapódzott fegyelmezetlenséget. F. Kiss Erzsében úgy véli, a kormányzó továbbra is szeretett volna befolyást gyakorolni a hadügyi tárgyakra, de ezen törekvésének a HM és vezetői erősen ellenálltak.³⁷ A rendeletben, amely alátámasztja állítását, többek között ez olvasható: „Az egész hadseregére vonatkozólag ezennel rendeltetik: hogy mindazok, kik a hadügyminisztérium hatásköréhez tartozó ügyben tárgyokban folyamodnak, vagy felterjesztéseket tesznek, ebbeli irataikat ne az országos kormányzó elnök úrhoz, mint eddigelő számtalan esetekben az alkalmatlankodásig tapasztaltatott, de egyenesen a hadügyminisztériumhoz intézzék...”.³⁸ Az F. Kiss Erzsébet által interpretált kormányzói szándéknak ellent mond Kossuth június 2-án kelt rendelete, amely lényegében megismételte Klapka tábornok fent idézett rendeletét.³⁹

A hatáskörök elhatárolása Kossuth számára is kívánatos volt, hiszen számos olyan kérdésben is intézkednie kellett, amelyben a HM lett volna illetékes.

A HM előkészületeket tett egy, a törzs-, és főtisztek névsorát tartalmazó névkönyv kiadására.⁴⁰ Utasítást fogalmaztak meg annak érdekében, hogy a betegsükből felépült katonákat kizárólag saját alakulatukhoz szállítsák vissza.⁴¹ Sikertelenül kíséreltek meg gátat vetni az előfogatokkal kapcsolatos visszaéléseknek. Gyakran előfordult ugyanis, hogy tisztek ellenszolgáltatás nélkül vettek igénybe előfogatokat. Máskor a térparancsnokok próbálták meg illetéktelen jövedelemhez jutni útlevelék kiállításának címén. Ilyen esetekben a minisztérium erélyesen felszólította az érdekeltet az érvényben levő rendelkezések betartására. Ennek ellenére az előfogatokkal kapcsolatos visszaélések a szabadságharc egésze alatt napirenden voltak.⁴²

Klapka előterjesztésére a május 20-i minisztertanács több fontos hadügyi kérdéstről hozott határozatot. A parancsnokokat figyelmeztették, hogy ezentúl „a hadügyminisztériumtól, mint az ország egész állapotát tekintő középponttól veendő dispozicióik irányát, miszerint az összes hadi operáció minden egyes részeiben concentrice legyen vezetve.”⁴³ Kimondták a kormányzó és a hadügyminiszter illetékességének helyreállítását a tiszti előterjesztésekre és kitüntetésre nézve. Ezt követi a haditerv ismertetése, melynek lényege, hogy az ország

34 Közlöny, június 1. Gedeon László Klapka hadtestében volt zászlóalj-, majd dandárparancsnok.

35 A kinevezésre csak következtetni lehet Görgei Bárány őrnagyhoz intézett rendeletéből OL H 75. 1849:22937.; *Bona Gábor*: Táborszisztek a szabadságharcban, 1848–49. Bp., 1987. 157. o.

36 *F. Kiss Erzsébet*: i. m. 368. o.

37 *F. Kiss Erzsébet*: i. m. 365–366. o.

38 Közlöny, május 11.

39 KLÖM XV. 461. o.

40 OL H 75. 1849:13764. Ez annál is fontosabb volt, mivel a HM nem regisztrálta rendszeresen a kilépőket.

41 OL H 75. 1849:14694.

42 OL H 75. 1849:15295. és 1849:17170.

43 KLÖM XV. 363. o. Elvileg május 20-a előtt is létezett központi irányítás, de a tábornokari osztály utasításai csak akkor érkeztek meg időben, ha az adott sereg Debrecen közelében tartózkodott.

határa mentén láncszerűen elosztott hadtestek egymással kapcsolatot tartva fedezik az ország határát. Komáromot alaposan megerősítik és mint elsáncolt tábornak a parancsnokságát, Klapka vezényletére bízzák. A legmerészebb feladatot Bem altábornagy kapta: 12 ezer emberével be kellett vennie Titelt, felmenteni Péterváradot, majd a Duna mentén északi irányban csatlakoznia kellett volna a fősereghez (vagy a Dunán átkelve önállóan operálni). A főserg (Klapka és Aulich volt hadtestei) Aulich parancsnoksága alatt a Duna bal partján foglal állást. Dembinski seregei, az erdélyi hadtest és a bács-bánáti seregek zárják el az országot az ellenséges erők elől.⁴⁴ Az orosz beavatkozás előestéjén már nem lehetett jó haditervet készíteni. Mégsem nevezhető szerencsésnek sem az erők szétforgácsolása és a terv védekező jellege, sem Bem „hosszú menetelése”. Klapka azt állította, Görgei nézetei szerint járt el, ez azonban nem felel meg a valóságnak: Görgei elvetette a defenzívát és később megnyerte Klapkát a támadás eszméjének. Az általuk elfogadott haditerv a Duna jobb partján védekezést, a Vágon át Nagyszombat, vagy Pozsony irányába támadást írt elő. Klapka két ízben is eltért ettől a tervtől. Kmety győzelmét követően támadást tartott szükségesnek a jobb parton is, a június 16-i balsikerű támadást követően pedig a támadás leállítását követelte.⁴⁵ Klapka egy ízben — visszaemlékezései szerint — javasolta a 18 és 36 év közötti férfi lakosság fegyverbe szólítását, de ezt a javaslatát a minisztertanács elutasította.⁴⁶

Nem csupán szűkebb értelemben vett katonai intézkedéseket fogantatottak ebben az időszakban. Klapka például rendeletet adott ki a betegápolás érdekében, Kiss Ernő pedig elrendelte a ragályos szembetegségben szenvedő tisztek elkülönítését és szigorú orvosi ápolás melletti gyógyítását.⁴⁷ Klapka két ízben felterjesztette Flór Ferenc egészségügyi osztályfőnököt alezredessé való kinevezése végett, de Kossuth mind a két ízben elutasította a kérelmet azzal az indoklással, hogy a HM „egészségügyi osztályának főnöksége nem katonai állomás”.⁴⁸

Ami a HM és a civilek kapcsolatát illeti, a minisztérium időnként hajlamos volt arra, hogy túlbecsülje a polgári lakosság hazafias lelkesedését. Klapka május 10-én felhívást írt alá, amelyben felhívja a polgárokat a náluk lévő fegyverek beszolgáltatására. Szuronyos, vagy vontcsövű puskáért 5 pft-ot helyezett kilátásba.⁴⁹ Két héttel később — mivel Szemere magasabb árat állapított meg rendeletében — kénytelen volt az árakat felemelni. Ezt követően vontcsövű puskáért 20 pft-ot, használható szuronyos puskáért pedig 15 pft-ot fizettek.⁵⁰ A felhívásokat Kossuth május 7-én kelt rendeletével összhangban adták ki, amely kinyilvánította: a fegyverek rejtegetőire „az ellenség orgazdái gyanánt”

44 KLÖM XV. 363–365. o.

45 *Görgei István*: 1848 és 1849-ből. Bp., 1885–1888. II. k. 329. o. Görgei május 28-án a következőket írta Kossuthnak: „Általános eszméinket a jövő hadjárat terv iránt legközelebbi alkalommal benyújtandom, melyek egyébiránt csak némileg térnek el azon eszméktől, miket Klapka bajtársam tisztelt kormányzóelnök úrral már egyszer közölt.” In: Budavár bevételének emlékezete 1849. (S. a. r.: *Katona Tamás*) Bp., 1989. 551. o. Görgei és Klapka közös haditervéről l. Görgei, Klapka és Bayer levélváltását: *Görgey István*: 1848 és 1849-ből, Bp., 1885–1888. II. k. 489–495. o. és *Gelich Richárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. Bp., 1882–1889. III. k. 524–526. o.; *Steier Lajos*: Haynau és Paskievics. I. k. 42–43. o.

46 *Klapka György*: Emlékeimből. (S. a. r.: *Katona Tamás*) Bp., 1986. 143. o.

47 *Közlöny*, május 11. és május 31.

48 OL H 75. 1849:15721. és 1849:16224.; KLÖM XV. 332. o.

49 OL H 75. 1849:13696., megjelent: *Közlöny*, május 13-i sz.

50 OL H 75. 1849:16078. L. még Irányi Dániel május 19-i levelét Szemeréhez. *Közl.*: Budavár bevételének emlékezete 1849. (S. a. r.: *Katona Tamás*) Bp., 1989. 497–498. o.

fognak tekinteni.⁵¹ Vissza kellett állítani az elmúlt évben eltörölt szökevényi fogdíjat is: 10 pft ütötte a markát annak a polgári személynek, aki egy szökevényt átadott a hatóságnak.⁵²

Miközben a HM több ízben felszólította a törvényhatóságokat a kivetés szerinti újonctartozás kiállítására⁵³, ez utóbbiak majd minden esetben kísérletet tettek a tartozás törvénytelen csökkentésére. Így próbált meg letagadni Arad városa 35, Szatmárnémeti 8, Bereg megye 3 és Nógrád megye 14 újoncot.⁵⁴ Talán nem egészen véletlen, hogy a számolási hibák következtében sosem több, hanem mindig kevesebb kiállítandó újoncot ismertek el, mint amennyivel a törvényhatóság valójában tartozott. Míg a törvényhatóságokkal az újoncozási osztály, addig a hozzátartozóik felmentéséért folyamodó polgári személyekkel a polgári-gazdászati osztály polgári szakosztálya levelezett. Mérhetetlen mennyiségű kérvény érkezett a minisztériumhoz, amelyekben a szülők katonának sorozott fiaik felmentését kérelmezték.⁵⁵ Fent nevezett szakosztály a kérelmeket kivizsgálás végett áttette a megyei, vagy városi hatósághoz. Mivel a törvény lehetőséget nyújtott a „családfenntartásra multhatatlanul szükséges egyén” (fiú vagy vő) helyettesítés melletti felmentésére, a törvényhatóságoknak jelentős befolyásuk volt ezeknek az ügyeknek a kimenetelére, annak ellenére, hogy a végső szót a HM mondta ki.⁵⁶ Répásy utasította a törvényhatóságokat, juttassák köztudomásra: katonáskodás alól kizárólag csak törvényes okok menthetnek fel bárkit.⁵⁷ Kiss Ernő pedig arra figyelmeztette a hatóságokat, „csak olyan egyének helyettesíthetők, akik a kiállítandó újoncok rovatába nem tartoznak”⁵⁸ A rendeletekkel nem sikerült a kívánt eredményeket elérni. A fegyverek beszolgáltatásával és az újoncozással kapcsolatos problémák végigkísérték a HM munkáját.

A pénzügyi visszaélések megszüntetésére a minisztérium javasolta a pénzügy-minisztériumnak, hogy a hadügy tudomása nélkül ne adjanak pénzt hadicélokra (kivéve a sürgős eseteket, de ezeket azonnal jelentsék). Kormánybiztosok és katonai egyének gyakran hatalmas összegeket utalványoztak, de számadásaikat nem terjesztették fel a HM-nek. A polgári — gazdasági osztály illetékes tisztviselői arra törekedtek „hogy az összes hadi kiadásokat érdeklő” pénzeket a budai hadi főpénztárnál központosítsák, miközben elképzelésük szerint Debrecenben, Szegeden, Péterváradon és Kolozsváron kellett volna hadipénztáraknak működniük.⁵⁹ Duschek ugyanakkor a havi pénzügyi szükségletek részletes kimutatásának mielőbbi beküldését szorgalmazta.⁶⁰

Klapka visszaemlékezésében jelentős teret szentel Petőfivel való összetűzésének, amely a Bem és Vécsey között kitört nézeteltérés folyamánya volt.⁶¹ Petőfit

51 *Gelich*: i. m. III. k. 414. o.; KLÖM XV. 228—229. o.

52 Természetesen ez a rendelkezés nem kizárólag a civilek magatartásának következménye. Katonai egyén ilyen jellegű szolgáltatásait 6 pft-tal díjazták. OL H 75. 1849:15129.

53 OL H 75. 1849:14406.; *Gelich*: i. m. III. k. 415. o.

54 Az iratok az említett sorrendben OL H 75. 1849:14858., 1849:16163., 1849:16219., 1849:16382. A sor végtelen sokáig folytatható lenne, igaz, elvéve, akadnak ellenpéldák is.

55 A teljesség igénye nélkül pl.: OL H 75. 1849:13547., 1849:13463., 1849:14052., 1849:17573. stb.

56 Például Batori Rebeka nádudvari lakos esetében, aki egyetlen fiának katonáskodása alóli fölmentéséért folyamodott. A megyei vizsgálat úgy találta, hogy nevezett özvegy éielme beszerzésére még képességgel bír (fonással és szövessel keresi éielmét). Mivel fia nem bizonyult multhatatlanul szükséges családfenntartónak, a HM kérelmét elutasította. OL H 75. 1849:14043.

57 OL H 75. 1849:15196.

58 OL H 75. 1849:16728.

59 OL H 75. 1849:17754.

60 Pl. OL H 75. 1849:17843.

61 *Klapka György*: Emlékeimből. Bp., 1936. 136—138. és 144—145. o.

végül is Görgei utasítására szabadon bocsájtották⁶² és „koszorús népköltőnk” 1849. május 28-án ismételen lemondott őrnagyi rangjáról, sőt bejelentette, hogy „a katonai pályáról a polgári életbe lép át.”⁶³

Görgei meglehetősen elégedetlen volt Klapka működésével: „... a hadügy-minisztérium Klapka alatt néhány napon belül többet vesztett önállóságából, mint Mészáros alatt hónapok során”.⁶⁴ A kormányzó még április 16-án, tehát azt megelőzően, hogy Klapka átvette volna a minisztérium vezetését, kinevezte Meszlényi Rudolfné Kossuth Zsuzsannát „országos főápolónő”-vé, s erről Görgeit külön levélben értesítette.⁶⁵ Klapka pedig — összhangban Kossuth kinevezésével — utasította a kórházak igazgatóit és parancsnokait, hogy engedelmessé-
jenek az országos főápolónő rendeleteinek.⁶⁶ Meszlényiné ugyan „a hadügy-minisztérium kórodai főápoló osztályom” kifejezést használja egyik beadványában, a valóságban ilyen osztály a HM-ban nem létezett.⁶⁷ Görgei jogosan szögezi le a különbséget a betegek ápolása és egy harcoló hadsereg betegápolási ügyeinek szervezése és vezetése között, mégsem egészen igazságos, mikor Klapka működését és a Mészáros féle „slendrián”-t azonosította.⁶⁸

Görgei és Klapka személyesen is találkoztak Buda ostroma közben. Nagysándor tábornok ugyanis egy teljhatalmú biztos kiküldését kérte — Klapkát ajánlva —, mivel elégedetlen volt Görgei intézkedéseivel. A teljhatalommal felruházott biztos meg is érkezett⁶⁹, s beszámolt Görgeinek debreceni tapasztalatairól és az ország helyzetéről. Szerinte az ország erőforrásai elégtelenek arra, „hogy a háborút akár csak egy fél esztendeig is erélyesen folytathassuk.” Kifejezte meggyőződését, amely szerint Magyarország csak külföldi beavatkozással menthető meg. Késő őszig kell tehát kitartani, amikor az időjárás a hadműveletekben szünetet idéz elő. Vázolta a debreceni nehézségeket, pálcát tört az április 14-i törvény felett és tudósított ellenzőiről.⁷⁰ Nagysándor feljelentése minden reális alapot nélkülözött, ebben a kérdésben nem kellett eljárnia. Annak ellenére, hogy nyilván beszéltek a további teendőkről is, Klapka egy olyan haditervet vitt keresztül a minisztertanácsra, amellyel Görgei nem értett egyet. Görgei két-hónapos hadügyminiszteri tevékenységének fele olyan időszakra esett, amikor a minisztérium személyzete nélkül, de miniszteri illetékességének tudatában adott tanácsokat és utasításokat. 1849. április 30-án Kossuth Lajoshoz intézett jelentésében Knézic és Wysocki ezredesek előléptetésével kapcsolatban megjegyzi, hogy Wysocki előléptetését nemcsak az indokolja, hogy „mint rangra korosabb és bokros érdemekkel felruházott tiszt magát méltán elmellőzöttnek érezhetné”, hanem az is, hogy ezáltal „a lengyel csapatnak tetemes öregbedése-

62 L.: Ludvig Kossuthnak írt május 16-i levelét. Közli: Budavár bevételének emlékezete, 1849., i. m. 476—478. o.

63 Petőfi Szalontán kelt lemondása megtalálható OL H 75 1849:17652. Vécsey egyébként nem szalasztotta el a kínálkozó alkalmat: mikor május 7-én kelt levelében kérte Klapkát, hogy hadtestét rendeljék újra közvetlenül az ő parancsnoksága alá, Bem elítélendő tettei között említi, miszerint olyanokat léptet elő mint Petőfi, akik inkább felmentésüket várhatnák. V. Waldapfel Eszter: A forradalom és a szabadságharc levelestára. Bp., 1955. III. k. 316—317. o.

64 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Bp., 1988. II. k. 112. o.

65 KLÜM XV. 19—20. o.

66 Közlöny, május 11. Ezt a lépést Görgei élesen elítélte.

67 OL H 75. 1849:14267. A HM osztályaival a következő fejezet foglalkozik.

68 Görgei Artúr: i. m. II. k. 112. o.

69 Hajnik Pál jelentése május 14-én Szemere Bertalanhoz. In: Budavár bevételének emlékezete 1849. (S. a. r.: Katona Tamás) Bp., 1989. 468—469. o.

70 Görgei Artúr: i. m. II. k. 103—105. o.

és növekedésére okszerű kilátás van”.⁷¹ Előléptetésére csak olyan tiszteket javasolt, akik tehetségéről személyesen meggyőződött.⁷² Kossuthnak címzett jelentéseiben nem csak saját intézkedéseiről számolt be, hanem javaslatokat tett személyi kérdésekben (Gáspár tábornok, Mészáros Lázár altábornagy foglalkoztatása tárgyában, Wysocki kinevezése a lemondó Dembinski helyébe stb.), tudósított a más **hadszinterekről hozzá befutott jelentésekről**.⁷³ Az idős, illetve rokkant osztrák tisztek kérvényeit — amelyekben hazabocsájtásukat kérték — pártolóan terjesztette Kossuth elé, tekintettel arra, hogy szabadonbocsájtásukból a hazára semmiféle kár nem származhat.⁷⁴

Az ideiglenes fővezér és hadügyminiszter május 19—21. között Damjanichnak írt levelében vázolta elképzeléseit. Guyont mindenképpen el akarta távolítani Komáromból, s azt javasolta Damjanichnak, vegye át a vár parancsnokságát: „szomorú baleseted bizonyos mértékig azt ajánlja.” Ha erre a tábornok hajlandó lenne, „akkor Klapka veszi át a fővezérséget, én pedig férfias beletörődéssel elmegyek Debrecenbe, jövődő Golgotámra, ahol efemer szerencsecsillagom letűnésének nézek elébe.”⁷⁵ Mire levelét befejezte, Klapka már ki volt nevezve Komárom és az elsáncolt tábor parancsnokának. Görgei maga sem zárta ki ezt a lehetőséget fent idézett levelében. Damjanichot viszont a sebe számára egészségesebb aradi levegőre szállították. Május végétől — betegsége miatt — Aulich is kiesett a vezénylők sorából, így a sereg „a szó szoros értelmében elárvult.” Görgei tehát elhatározta — amennyiben bírja a kormány bizalmát — mindkét állásának megtartását, államtitkáruul Szabó Imre alezredest ajánlva. Május 29-én Kossuth Lajoshoz írt levelében, miután Dembinski lemondását elfogadhatónak vélte, a következőképpen érvelt álláspontja mellett: „A baj, mely a minisztériumi tárgyak elhanyagolásából származhatnék, mély gyökeret verhet ugyan, s későbbben sok erőbe kerülendhet azoknak kiirtása, de azon baj, mely következése lehetne a hadsereg vezéreibeni megcsonkulásának, igénytelen hazafiúi nézeitem szerint sokkal nagyobb, hazánk fennlétét veszélyeztetőbb és rögtöni.”⁷⁶ A fővezénylet megtartása mellett szólt az a tény, hogy Görgei szeretett volna az osztrákokkal szemben mihamarabb támadólag fellépni. A tábornok, aki Buda bevételét követően ismételten visszautasította az altábornagyi rangot, találkozott Kazinczy Gáborral és Bernáth Zsigmonddal. A két képviselő figyelmeztette Görgeit: ne távozzon el a hadseregtől.⁷⁷ Számára új politikai hanggal ismerkedett meg az ideiglenes főparancsnok és a fentiek mellett bizonyára ez a találkozó is befolyásolta döntését. Vetter már május 8-án nehezményezte, hogy Görgei továbbra is ellátja a főparancsnoki teendőket és nyugalmaztatását kérte.⁷⁸ A probléma sok fejfájást okozott a kormányzó elnöknek.⁷⁹ Végül mérnöki és tábornoki főfelügyelővé nevezte ki Vettert, így ez a probléma lekerült a napi-

71 OL H 2. OHB-iratok. 1849:7009. Knézić az előléptetést a komáromi sáncok sikeres megrohanásával érdemelte ki. (Az irat átengedéséért Hermann Róbertnek szíves köszönetemet fejezem ki.)

72 OL H 2. OHB-iratok 1849:7587. (Az irat átengedéséért Hermann Róbertnek szíves köszönetemet fejezem ki.)

73 Budavár bevételének emlékezete 1849. (S. a. r. *Katona Tamás*) Bp., 1989. 449—450. és 548—552. o.

74 OL H 2. OHB-iratok 1849:7661. (Az irat átengedéséért Hermann Róbertnek szíves köszönetemet fejezem ki.)

75 Budavár bevételének emlékezete 1849., i. m. 520—523. o.

76 Uo. 550. o.

77 *Görgei Artúr*: i. m. II. k. 109. o.

78 OL H 75. 1849:13080., 1849:13489.

79 KLÖM XV. 27. és 90—91. o.

rendről, annyival is inkább, mivel a Közlönyben Görgeivel együtt kinyilvánították a kormánynak az altábornagy iránt érzett töretlen bizalmát.⁸⁰

Klapka és a helyettes helyettesei (Répásy, Kiss Ernő) hasznos munkát végeztek a minisztériumban. Igyekeztek kézbe venni a HM hatáskörébe tartozó ügyeket, erőfeszítéseket tettek az újoncozás lebonyolítása érdekében, rendeleteket hoztak a visszaélések ellen. Mégis előfordult, hogy Kossuth személyesen intézkedett olyan esetekben, amelyek inkább a minisztérium hatáskörébe tartoztak volna.⁸¹ A helyettesek tevékenysége nem hozott döntő változást a HM tevékenységében: az ügyek elintézési módja nem változott, a vezető tisztviselők továbbra is a helyükön maradtak. A minisztériumi rutinmunka mellett születtek olyan intézkedések is, amelyek kedvező körülmények esetén hozzájárulhattak volna a minisztériumi munka hatékonyabbá tételéhez. Gondolunk itt a minisztériumi hatáskör és Kossuth hatáskörének elhatárolására, a megindított létszámnövelésre, illetve arra a törekvésre, hogy a honvédségben szolgálatot teljesítő törzs és főtisztviselők létszámáról pontos adatokkal rendelkezzenek.

Görgei „Golgotája”

Számos feldolgozásban olvashatunk azokról a személyi változásokról, amelyeket Görgei a minisztériumban végrehajtott. Egyetértés mutatkozik abban, hogy a miniszter a főbb állásokat saját embereivel töltötte be, illetve igyekezett betölteni.⁸² Fontosabbnak tűnik azonban az a kérdés, vajon a kinevezett osztályfőnökök elvégezték-e munkájukat, vagy sem? Érdeemes röviden áttekinteni a személyi változásokat.

Görgei előterjesztésére június 2-án Kossuth Szabó Imre vezérkari ezredest hadügyminiszteri államtitkárrá nevezte ki.⁸³ Személyére nyilván kompromisszum eredményeképpen esett a választás. Szabó élvezte Kossuth rokonszenvét⁸⁴, ugyanakkor, saját bevallása szerint, egyedül Görgei bizalma vette rá, hogy elvállalja ezt a hivatalt.⁸⁵ Gelich nem becsülte sokra az államtitkár működését. Kétségbe vonta magasabb katonai képzettségét és nehezményezte a ranglétrán való gyors előrehaladást.⁸⁶ Ez utóbbi érthető, hiszen, ha Görgei nem vette volna észre a rangja és beosztása közötti szakadékot, Gelich könnyen mint százados fejezhette volna be a szabadságharcot. Ráadásul Gelichet — értehetően — idegesítette, ha egy katonai kérdés megoldása során politikai szempontok kerültek

⁸⁰ Közlöny, június 15.

⁸¹ Például Kossuth utasítása Hatvani Imrének KLÖM XV. 273–274. o. A HM-nek nem volt tudomása a támadásról (OL H 75. 1849:15791) és Hatvanit haditörvényszék elé idézték (OL H 75. 163 d.: iktatlan iratok.)

⁸² Ember Győző: Az 1848/49-i minisztérium levéltára Bp., 1950. 212. o. Gelich: i. m. III. k. 607–608. o. F. Kiss Erzsébet: i. m. 369. o.

⁸³ OL H 75. 1849:19468. (nyomtatvány).

⁸⁴ Mikor Szabó visszatért diplomáciai kiküldetéséből, Kossuth sürgette a HM-nél előléptetését: KLÖM XV. 177–178. o. és rábízta a kormányzói katonai iroda vezetését: F. Kiss Erzsébet: i. m. 595. o.

⁸⁵ „... nur Dein Vertrauen konnte mich bestimmen das Amt zu übernehmen...” Szabó Imre levele Görgei Artúrnak 1849. jún. 29. In: Steier Lajos: Haynau és Paskievics. I. k. 143–144. o. Gelich szerint is Szabó Györgynek „kebelbarátja volt”. Szabóról írt lesújtó jellemzése: Gelich: i. m. III. k. 435–436. o. Szabó és Görgei barátságát bizonyítja még Szabónak két 1848. novemberben kelt levele. Közli: V. Waldapfel Eszter: A forradalom és a szabadságharc levelestára. Bp., 1955. II. k. 271–272. és 275–277. o.

⁸⁶ „Szabó Imre inkább általános műveltséggel, mint magasabb katonai képzettséggel bírt.” Az állítás elég meglepő, mivel Szabó a bécsújhelyi katonai akadémián végzett. V. ö.: Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848–49. Bp., 1987. 299. o.

előtérbe. Ugyancsak szerinte az államtitkár még két hónap múlva sem tájékozódott kellően hatáskörébe vágó teendői iránt. Görgeivel való közös tevékenységének értékelésére még vissza fogunk térni, most csak azt jegyezzük meg, hogy az adott helyzetben csak helyettesek kinevezésével lehetett betölteni egyszerre mindkét fontos állást.

A katonai osztály élén továbbra is Menyhárt Antal ezredes állt. Helyettese Királyi Pál őrnagy is szolgálati helyén maradt. Ebben nyilván szerepet játszott a katonai osztály idézett felterjesztése a hadügyminiszterhez.

A táborokari osztály egykori vezetőjét, Stein ezredest, politikai nézetei miatt, még áprilisban eltávolították Debrecenből, így az osztály ügyeit Gelich százados vezetésével intézték.⁸⁷ F. Kiss Erzsébet feltételezi, hogy ezt az osztályt az új osztályfőnök kinevezéséig a miniszteri helyettesek irányították.⁸⁸ A táborokari osztály a minisztérium egyik legfontosabb osztálya volt, ezért a mindenkori miniszternek (vagy helyettesének) ezen osztállyal a legszorosabb kapcsolatban kellett lennie.⁸⁹ Görgei — aki át akarta szervezni ezt az osztályt — Waldberg Károly ezredest nevezte ki osztályfőnöknek. Waldberget Gelich mint tanult, régi, praktikus tisztet jellemzi, aki képtelen volt magát új szerepébe beletalálni. Ekkor már hosszú szolgálat állt mögötte (36 év), s Görgei személyesen kérte meg Gelichet, hogy támogassa és segítse az új osztályfőnök munkáját. Gelich előléptetése is az új miniszternek köszönhető, ami azt mutatja: Görgei nem törekedett a HM minden régebbi munkatársának eltávolítására.⁹⁰

A tüzéri és felfegyverzési osztály főnöke továbbra is Láhner György maradt. Munkáját eredményesen végezte, ennek elismeréséül 2. osztályú katonai érdemjellel tüntették ki.⁹¹ A tüzérségi alosztály munkáját továbbra is Hefler József alezredes irányította. Igaz, fennmaradt a katonai osztály előterjesztése, melyben e posztra Rapaic Dániel alezredest javasolták, de a kinevezés nem történt meg.⁹²

Az újoncozási és pótlovási osztály élén sem volt változás, az osztályfőnök Répásy tábornok volt, aki egyúttal, Gedeon László távozását követően, a pótlovazási osztály munkáját is közvetlenül irányította.⁹³ Görgey Kornél csak július 20-tól lett alosztályvezető, így kinevezése az általunk vizsgált időszakon kívül esik.⁹⁴ Az újoncozási alosztály munkáját változatlanul Okolicsányi József alezredes irányította.⁹⁵

Változás történt viszont az elnöki osztály élén. Görgei elmozdította Korponay János ezredest és helyére Molnár Ferdinándot nevezte ki.⁹⁶ A kinevezéssel két legyet akart ütni egy csapásra: el akarta távolítani Molnárt a hadseregtől, és fel akarta számolni a HM ügyvitelében mutatkozó pontatlanságokat. Az első törekvését érthetővé teszi, hogy Molnár állt azoknak a törzstiszteknek az élén,

87 Például: OL H 75. 1849:18195. és 1849:16916.; OL H 115. 2. d. 1849:97.

88 Klapka ilyen irányú tevékenységéből következett erre (pontosabban: feltételezi) F. Kiss Erzsébet: i. m. 370. o.

89 Az osztály fontosságát az is bizonyítja, hogy előterjesztéseit (az elnöki osztállyal egyetemben) azonnal megtehető, szemben a többi osztállyal. OL H 75. 1849:18035.

90 Gelich: i. m. III. k. 437–438. o.

91 Bona Gábor: i. m. 218. o. Láhner e tárgyban Görgeihez intézett levele, amelyben köszönetet mond a kitüntetéséért: OL H 75. 163. d. (iktatlan iratok).

92 Bona Gábor: i. m. 170. és 270. o.; OL H 75. 163. d. (iktatlan iratok).

93 Bona Gábor: i. m. 283. o. Egy irat arra mutat, hogy Gedeon László már június elején nem látta el maradéktalanul hivatali teendőit (OL H 75. 1849:19963.), a legtöbb iraton Répásy aláírása látható pl. OL H 75. 1849:22393., 1849:20134. stb.

94 Bona Gábor: i. m. 163. o.

95 Bona Gábor: i. m. 255. o.

96 Bona Gábor: i. m. 207. és 244. o.; *Közlöny*, június 28. Kopornayt egyébként a „felső vidéki” népfőlkelés vezérévé nevezték ki júl. 1-én. OL H 75. 1849:24097.

akik követelték a kormánnyal való leszámolást és az osztrákokkal való megegyezést.⁹⁷ Az utóbbival kapcsolatban az irodaigazgató feladatainak egy részét Molnár vette át: az ő feladata lett a beérkező összes levél felbontása. A HM levelezésének lebonyolítása mellett gyakran az ő aláírásával jelentek meg a hivatalos lapban a polgári személyeknek szóló közönetnyilvánítások és ő továbbította a beadványokat az illetékes osztályokhoz.⁹⁸

A polgári-gazdászati osztály vezetése lényegében nem változott: a polgári szakosztályt Markovics József, a gazdaszatiit Pétery Mátyás, a ruházati Szölényi József irányította. Az osztály irányítását Péterytől Markovics vette át, az élelmezési szakhoz pedig a miniszter kinevezte Szabó Ferencet.⁹⁹

Az igazságügyi osztály élén sem történt változás, a munkát Meierhoffer Károly irányította, bár Görgei Kálmán Györgyre akarta bízni az osztály vezetését.¹⁰⁰

Az egészségügyi osztály élén Flór Ferencet Lumniczer Sándor váltotta fel. A kinevezés kedvező hadi helyzet esetén előnyösen befolyásolta volna a hadi egészségügy fejlődését, mivel Flór erősen támaszkodott Lumniczer Görgei tábornok által támogatott javaslataira.¹⁰¹

A hadlelkészi osztály élére a hadügyminiszter br. Mednyánszky Cézárt nevezte ki, aki Vidasics utódként igyekezett biztosítani a papok és a lelkészek hatékony támogatását a harc megvívásához.¹⁰²

A katonai nevelési osztályt továbbra is Kiss Károly ezredes vezette.¹⁰³

Azari János irodaigazgató lemondását a miniszter elfogadta.¹⁰⁴

A magunk részéről természetesnek tartjuk, hogy Görgei néhány megbízható munkatársát magával vitte a minisztériumba. Ez ugyanakkor nem jelentette azt, hogy az összes főbb állást saját embereivel töltötte volna be. A katonai osztály és a polgári-gazdászati osztály nem mellékes osztályok, azokat mégsem Görgei közeli munkatársai vezették. Az új osztályfőnökök közül Lumniczer, Molnár, Mednyánszky Görgei közvetlen környezetéből származtak és mindhárman pontosan megfeleltek a rájuk szabott feladatoknak.¹⁰⁵ Az idős Waldberg munkáját Gelich hatékonyan támogathatta. A hadügyminisztériumban alapos, de egyáltalán nem minden vezető tisztviselőt érintő változások történtek.

Görgei nem csak személyi politikájával próbálta még magasabb szintre emelni a HM munkáját. A vezérkari osztályt — Gelich szerint — öt szakaszra akarta osztani egy-egy törzstiszt vezetésével.¹⁰⁶ Mednyánszky Cézár is azt írta vissza-

⁹⁷ Steier Lajos: Az 1849-i trónfosztás előzményei és következményei. Bp., 1925. 214—217. és 252—254. o. Görgei álláspontját április 29-i kiáltványából (*Görgei: Életem és működésem...* c. idézett műve, II. k. 55—56. o.) és a kormányzóhoz írt május 13-i leveléből (közli: Budavár bevételének emlékeztető, 1849., i. m. 459—460. o.) lehet rekonstruálni.

⁹⁸ OL H 75. 1849:19710., 1849:21568., 1849:22129., 1849:22535. stb.

⁹⁹ F. Kiss Erzsébet: i. m. 564., 583., 314—315., 593. o.; OL H 75. 1849:20808. Nem világos, mi indokolta az osztály vezetésében bekövetkezett változást.

¹⁰⁰ Bona Gábor: i. m. 234—235. o.; OL H 75. 1849:21472.

¹⁰¹ OL H 75. 1849:21547., 1849:21885. Lumniczer szerepéről Flór osztályfőnöksége alatt: Dr. Zé-tény Győző: A magyar szabadságharc honvédorvosai. Bp., 1948. 56., 61., 65. o. Műve felejthetetlen stílusú élmény (Kossuth hangja szírenaként hangzik stb.), egyébként úgy véli, Görgei méltánytalanságot követett el Flórral szemben.

¹⁰² Közlöny, június 27.; OL H 75. 1849:21886.

¹⁰³ Bona Gábor: i. m. 199. o.

¹⁰⁴ OL H 75. 1849:18027.

¹⁰⁵ Molnár Ferdinándot egyébként Görgei „örökölte” Dembińskitől, ill. Vettertől.

¹⁰⁶ Gelich munkájában arról is szó van, hogy Görgei megbízta őt a hadművelési szakasz vezetésével. *Gelich*: i. m. III. k. 437. o.

emlékezéseiben, hogy Görgei megváltoztatta a minisztérium szervezetét: négy szekcióra osztotta és legodaadóbb híveire bízta.¹⁰⁷ Az általunk áttekintett iratokban nem volt nyoma az említett négy szekció kialakításának, illetve az osztályok összevonásának. Nem zárhatjuk ki, hogy a tábornoknak voltak ilyen tervei, ezek megvalósítására azonban már nem maradt ideje.¹⁰⁸

A hivatalát a Közlöny szerint június 2-án átvevő Görgei csak rövid időt töltött Debrecenben, mivel minden ellenkezése ellenére a kormány és az országgyűlés székhelyét Pestre helyezték át.¹⁰⁹ Június 2-án Kossuth Görgei ellenjegyzésével Szabó Imre államtitkári kinevezése mellett több hadügyi rendelkezést bocsátott ki. Kimondta, hogy a hadügyminiszter tudta nélkül hadügyi intézkedés nem foganatosítható és felhívta a vezéreket: jelentéseiket a „jövőre ne hozzám, a hadügyminisztérium mellőzésével, hanem egyenesen a hadügyminiszternek küldjék be.”¹¹⁰ A következő rendelet a tisztai kinevezésekkel foglalkozott. Századosig a HM, őrnagytól felfelé — a HM előterjesztése alapján — Kossuth döntött az előléptetések ügyében. Előléptetési ajánlatokat csak hadtestek (vagy önálló hadosztályok) parancsnokai tehettek, s Kossuth egyúttal elrendelte, hogy a tisztikai rang-, fokozati- és létszámkimutatását június végéig küldjék be, valamint kinyilvánította: a parancsnokok helyettesei nem formálhatnak igényt helyettesi mivoltukból következően semmiféle előléptetésre. A rendeletben Görgei elképzelései érvényesültek, hiszen az első a HM hatáskörének helyreállítását, a második a tisztai kinevezések körüli visszaélések megszüntetését célozta.¹¹¹ Mint látható, ez utóbbival kapcsolatban Görgei magáévá tette a katonai osztály idézett felterjesztését. Az is nehezen vitatható, hogy a rendeletek a kormányzó együttműködési készségéről tanúskodnak. Kossuth együttműködési szándékát bizonyítja az a két levél is, amelyeket még június 1-én írt Ormai Norbert, illetve Bethlen Gergely ezredesnek. Ormainak többek között a következőket írta: Önnek nincs több joga a kinevezésekkel kapcsolatban, „mint a kinevezési ajánlatnak a minisztériumhozi fölterjesztése.”¹¹² Bethlen Gergelynek pedig kijelentette „a kormány senki mást katonatisztnek nem tekinthet, mint ki a hadügyminisztérium által megerősítettet.”¹¹³

Az együttműködés eredményét szépen mutatja Bem június 8-án kelt levelének néhány sora: „Jövőre magam egészen a közölt kormányzói rendelethez fogom szabni, s a tisztai előléptetésekre nézve időről időre a hadügyminisztériumtól a kinevezést elvárni.”¹¹⁴

Görgei is, Szabó Imre is élt kinevezési jogával. A törzstiszteket vagy a miniszter, vagy az ő tudtával Szabó terjesztette fel megerősítés végett, aki ebben az esetben a felterjesztést átküldte Görgeinek aláírás végett.¹¹⁵ A katonai osztály indokolt esetekben megtagadta a tisztai kinevezések megerősítését.¹¹⁶ A fentiek

107 The Confessions of a Catholic Priest. London, 1858. 48. o.

108 Pusztaszeri László szerint Görgei az „osztályok számát összevonta(!) és 4-re csökkentette...” Állítását Mednyánszkykn kívül más forrással nem tudta alátámasztani. *Pusztaszeri László: Görgey Artúr a szabadságharcban*. Budapest, 1984. 411. o.

109 Görgei álláspontját ismerteti Ludvig egyike Kossuthnak írt május 21-én kelt levelében. Budavár bevételének emlékezete 1849. i. m. 512–513. o.; OL H 75. 1849:19468. (nyomtatvány); *Közlöny*, június 7.

110 KLÖM XV. 461.; *Közlöny*, június 8.

111 *Görgei: Eletelem és működése...*, i. m. II. k. 69. o. Ezt támasztja alá *Gelich*: i. m. III. k. 438. o.

112 KLÖM XV. 455–456. o.

113 KLÖM XV. 456–457. o.

114 OL H 75. 1849:20859.

115 Görgei felterjesztésére példa: OL H 75. 1849:19702., az utóbbi esetre: OL H 75. 1849:18736.

116 OL H 75. 1849:18385., 1849:18305.

szellemében Görgei rendeletet küldött Ormainak, melyben kötelezte az általa alakított csapatok létszámának, törzs-, és főtiszti jegyzékének és a kormányzótól kapott felhatalmazásának a felterjesztésére.¹¹⁷ Szabó Imre pedig rendeletet adott ki, amelyben utasította a hadseregpapancsnokokat a főtiszti előléptetések érdekében benyújtott előterjesztési ívek aláírására és arra, hogy minden esetben jelöljék meg, „kinek a helyére ajánlatik az illető” és milyen rendeletet kapott az, aki eltávozott állomásáról.¹¹⁸ Görgei tiszti kinevezésekkel kapcsolatos törekvéseit siker koronázta, amihez a dandárkötelék megszüntetése kapcsolódott. Görgei ugyanis a cím- és rangkórságnak oly módon is igyekezett gátat vetni, hogy a hadosztályok dandárookra való felosztását megszüntette.¹¹⁹ Gelich, aki Görgei rendeleteinek célszerűségét általában elismerte, bírálta e lépését, mondván, hogy egy fiatal hadseregnél indokoltabb kisebb harcászati egységek alkalmazása. Érvelésének gyengéje az a tény, hogy ott, ahol ezen átszervezés megvalósult (a főseregnél), a harcászati nem csökkent.¹²⁰ Görgei június 26-án kelt napiparancsában anyagi eszközökkel igyekezett gátat vetni alkalmatlan egyének főtiszti rangra való ajánlásának: az ilyen egyénekre pazarolt állami költségeket az illető papancsnokság lesz köteles megtéríteni.¹²¹

Görgei számos egyéb szervezési kérdésben is adott ki rendeleteket. Elrendelte a sorjalogezredek rendes honvéd zászlóaljakká alakítását, intézkedett a Pest városa által felajánlott újoncok alkalmazásáról, elrendelte, hogy azok a zászlóaljak, amelyek lőfegyverekkel nincsenek kellően ellátva, a harmadik sorban „döfőfegyverekkel” láttassanak el, miáltal kevesebb lőfegyver megy veszendőbe, ha a harmadik sor tagjai az elesettek tűzfegyvereit átveszik.¹²² Nyilván az ő beleegyezésével osztották meg Rapaic alezredes és Waagner őrnagy között a löpörgyártás és a salétromtermelés főfelügyelőségét, bár a rendeletet Szabó Imre írta alá június 27-én.¹²³ Igyekezett az új miniszter biztosítani a hadsereg utánpótlását is. A ruha és felszerelési cikkek biztosításának érdekében Szölényi alezredest kinevezte központi intendánsnak. Külön felhívta figyelmét, hogy a visszaélések meggátolása érdekében ne felejtse el egy „különös bélyeggel” a felszerelési cikkeket megjelölni. Utasítást fogalmazott meg a pesti fegyvergyár működésbe hozásának érdekében.¹²⁴ Szabó Imre pedig, hivatkozva Görgei május 29-i napiparancsára, rendeletet tett közzé a Közlönyben, amelyben minden szabadságot semmisnek nyilvánított és utasította a tiszt urakat, hogy azonnal térjenek vissza testületeikhez.¹²⁵

Görgei hadügyminiszteri tevékenységének sokrétűségét és alaposágát dokumentálják azok a levelek, amelyeket különböző papancsnokoknak és törzstiszteknek írt. Így például Vetter altábornagynak, Láhner és Guyon tábornokoknak, Klapkának (a 7. hadtestet is közvetlen papancsnoksága alá helyezte), Lenkeynek, Wysocki tábornoknak, Mészárosnak (kifejezte a HM megalégedését, hogy a katonai nevelés ügyét ilyen férfira bízhatja).¹²⁶ Ezeket kívül rendeletet küldött

117 OL H 75. 1849:18333.

118 *Közlöny*, június 23.

119 *Közlöny*, június 15.

120 *Gelich*: I. m. III. k. 444. o.

121 *Supka Géza*: 1848., 1849. Bp., 1985. 520. o.

122 OL H 75. 1949:18735., 18996., 22733.

123 *Közlöny*, június 30. V. ö.: OL H 75. 1849:21125.

124 OL H 75. 1849:18401. (Szölényi kinevezése); 1849:22712.

125 *Közlöny*, június 15.

126 OL H 75. 1849:18136., 22521., 22699., 22712., 22728., 18135., 22687., 18139., 18113., 22730. A Wysockinak írt levél: OL H 75. 163. d. (iktatlan iratok).

Gergelyi alezredesnek (bocsásson 300 újoncot Valberthy hadnagy rendelkezésére), Hankovics és Scholze őrnagynak, Hauszer őrnagynak és írt Földváry Károlynak is (testvére ügyét — amint a szükséges iratok beérkeztek — a HM kötelességének fogja tartani mielőbb elintézni).¹²⁷

Görgei egész hivatali ideje alatt élénk érdeklődést tanúsított a fegyelmi kérdések iránt. Parancsára előterjesztés készült a hadbírák ideális elhelyezéséről a hadseregnél, ő maga pedig minden hadbíró utasított, hogy a fegyencek jegyzékét terjesszék fel hozzá.¹²⁸ A fegyelmi kihágások ellen következetesen fellépett. Rendeletet fogalmazott meg annak érdekében, hogy a katonák ne adják el egyenruháikat kereskedőknek, ideiglenesen visszaállította a botbüntetést és az engedély nélkül eltávozó tisztek kézrekerítése érdekében segítséget kért a polgári hatóságoktól.¹²⁹ Mikor tudomására jutott, hogy a német légió legénysége csak a parancsnoknak tette le a hűségesküt, a miniszter ezt semmisnek nyilvánította és felszólította a legénységet az alkotmányra való haladéktalan eskütételre.¹³⁰ Gömöri Frigyes hadnagyot — aki egy „gúnyos elménckedésekkel” kísért cikket tett közzé a Marcius Tizenötödike június 12-i számában — 14 napi porkolábi fogsággal sújtotta. Mivel nevezett egyén sebe még nem gyógyult, be, a minisztérium felhívta a pesti térparancsnokságot, hogy tegyék lehetővé az orvosi látogatásokat, illetve, ha szükséges, Gömöri a 14 napot kórházban tölthesse.¹³¹ A hazaárulókkal szemben a törvény teljes szigora szerinti eljárást tartotta szükségesnek, amint azt a péterváradai várparancsnokon kívül az összes hadbírósnak is tudomására hozta.¹³²

Sok problémát okoztak a minisztériumnak a Pesten és Budán tartózkodó főtiszték, akiknek csak elenyésző hányada jelentette be magát a városparancsnokságon. Schweidel tábornok előterjesztésére a minisztérium a városi sorompókhoz nemzetőröket állíttatott, akik az érkező tisztek útlevelét átvették és helyette tartózkodási jegyet adtak. A tiszteket kötelezték a parancsnokságon való azonnali jelentkezésre. A vendéglősöket vendégeknyv vezetésére kötelezték, amelybe a tiszteknek be kellett jegyezni a nevüket és ezt a vendégeknyvet a vendéglősnek, vagy a főpincérnek minden reggel be kellett mutatnia a helybeli térparancsnokságnak.¹³³ Szabó Imre utasította Pest katonai parancsnokát, hogy minden nap tegyen jelentést az érkező tisztekről és csapatokról.¹³⁴

Igen hatékonyan emelte a Pesten lézengő tisztek létszámát Perczel tábornok, aki, miután a minisztertanács elfogadta lemondását, számos tiszt társaságában Pestre érkezett. A helyzet odáig fajult, hogy június 20-án Görgei szigorú német nyelvű rendeletet fogalmazott, amelyet Szabó magyar fordításban (és saját aláírásával) közölt az illetékes katonai hatóságokkal és a Közlönnyel. „Nemcsak igen feltűnő, hanem az összes közönség bosszúságát is felidéző tény, hogy most, midőn seregeink az ellenség előtt állnak, már is több véres csatát vívtak, és

127 OL H 75. 1849:22683., 22731., 22726., 22937., 22724.

128 OL H 115. 2. d. 1849:36. és 1849:286.

129 OL H 75. 1849:18039. (az egyenruhák eladása ellen), 1849:19445. (a botütés ideiglenes, Görgei általi visszaállítására hivatkozik a fogalmazvány). A botbüntetés problémája már 1848. decemberben felmerült Kossuth és Görgei levélváltásában: KLÖM XIII. 902. o. 1849:22746. (Hajnik Pálhoz fordult, hogy Wysocki szerte csatangoló tisztjei tartóztassák le.)

130 OL H 75. 1849:18377.

131 OL H 75. 1849:21236.; *Közlöny*, június 23.

132 Görgei levele Kiss Pál péterváradai várparancsnokhoz. Közli: *Nyíri Erzsébet: Osztrák kísérlet Pétervárad elfoglalására 1849 tavaszán (szakdolgozat)*.

133 OL H 75. 1849:18303.

134 Pest katonai parancsnoka Schweidel tábornok volt. Szabó rendelete: OL H 75. 1849:19356.

folyvást vívnak, mindkét testvérvárosban, de különösen Pesten egész tömeg egészséges kinézetű tisztek tétlen szertebarangolnak, akiknek multhatatlan kötelességük lenne illető hadtestüknél a becsület és honszeretet igényei szerint hivatásukat híven teljesíteni.” Azoknak, akik nem rendelkeznek érvényes kimenő igazolvánnyal, a rendelet szerint 24 órán belül vissza kell térni testületükhöz. Azok, akik nem teljesítik a rendeletet, rang- és rokonsági fokra való tekintet nélkül lecsukandók. Június 23-án a HM újabb utasításban követelte Schweideltől a szükséges intézkedések megtételét, aki egyébként nem késlekedett és Görgei rendeletét falragaszok segítségével közhírré tette.¹³⁵ Az eset azt is sejteti, hogy Szabó Imre nem működött önállóan a minisztériumban.

Görgei nem csak büntetni tudott. Mezősi Lászlót, akit alaptalanul mozdítottak el tisztségéből, rehabilitálta a Közlönyben,¹³⁶ Kubinyi Gyula főhadnagyot pedig — akit „Debrecenbe szorgalmazott elbocsájtatása következtében” hadifogolynak tekintettek —, Madocsányi Pál kérésére elengedte a Felvidékre, hogy ott az újoncok besorozásán és betanításán munkálkodjon. A kormánybiztos levelére a következőket válaszolta:

„Kubinyi Gyula tévútra akadt volt főhadnagy iránti kegyes levelére van szerencsém őszintén kijelenteni, hogy én ugyan nem vagyok nagy barátja a proslitáknak, de ezen fiatal ember úgy látszik sokkal tapasztalatlanabb mintsem hogy meggyőződésből tehetne volna azon balfogást, mely őtet most minden előmenetelből kizárná, ha kegyetlen szigorúsággal ítélnék meg tettét. Örömmel tehát ragadom meg(!) az Uraságod által nyújtott alkalmat Kubinyi Gyulát bölcs rendelkezésére engedhetni át.

Hadd szerezzen érdemeket hazánk hű szolgálatában! A többi az igazság dolga.”¹³⁷

Görgei figyelmét nem kerülték el a hadsereg pénzügyei körül mutatkozó visszaélések sem. Már június 2-án Kossuth egy, a hadügyminiszter által ellenjegyzett rendeletében utasította az illetékes parancsnokokat és számvevőket, hogy számadásaikat és előleges költségvetéseiket aláírásukkal hitelesítve minden hónapban küldjék el a Hadügyminisztériumnak. Gyakran csak a számvevő írta alá a nyugtákat, ezen visszaélés meggátlása érdekében a hadügyminiszter június 13-án rendeletet adott ki.¹³⁸ Személyesen hagyta jóvá Waagner Gustaw június hóra szóló pénzügyi kimutatásait, a német légió belföldi tagjait pedig — akiknek zsoldja a honvédokét felülmúlta — nyilatkozattételre szólította fel, hogy vajon hajlandók-e a megállapított honvéd zsoldért szolgálni.¹³⁹ Görgei törekvéseivel összhangban Szabó Imre aláírásával több rendelet jelent meg a Közlönyben, amelyek a pénzügyekkel és a hadsereg utánpótlásával kapcsolatos visszaéléseknek igyekeztek gátat vetni. Mivel előfordult, hogy a főtisztek nejei vasutakon és gőzhajókon állami költségen utaztak — Csányi László ezirányú átiratának megfelelően —, utasította az érdekelteket, miszerint a jövőben ezen közlekedési eszközön csak a HM által kiadott, valamint a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium által láttamozott engedéllyel bíró egyéneket fogják állami költ-

¹³⁵ Görgei rendelete és Schweidel jelentése: OL H 75. 163. d. (iktatatlan iratok), Szabó fordítása. OL H 75. 1849:21531., 1. még 1849:21518.

¹³⁶ OL H 75. 1849:22749.

¹³⁷ OL H 115. 2. d. 1849:74.

¹³⁸ *Közlöny*, június 19.

¹³⁹ OL H 75. 1849:19325., 18337.

ségen szállítani.¹⁴⁰ Rendeleteket adott ki a szállásbér és az előlegzések rendes kifizetésének érdekében.¹⁴¹ Utasította a parancsnokokat, hogy szükségleteiket a minisztériumon keresztül szerezzék be.¹⁴² A szükséges felszerelésről Görgei is igyekezett gondoskodni. Már említettük Szölényi kinevezését, ezen kívül pl. június 27-én utasítást küldött Láhner tábornoknak valamennyi Tisza mögötti hadianyag és fegyverkészlet Pestre szállítása érdekében.¹⁴³

A hadsereg állandó pénziánnyal küszködött, különösen kisebb bankjegyekben volt hiány és előfordult, hogy a legénységnek néhány hónapig nem tudtak zsoldot fizetni. Görgei több átiratban sürgette Duschek Ferenc pénzügyminisztert a hadi főpénztár számára szükséges összegek utalványozására.¹⁴⁴ Ugyancsak kérte a tábori hírhozók számára szükséges osztrák bankjegyek kiszolgáltatását.¹⁴⁵ Valószínűleg tőle származik az az irat is, amely — hivatkozva a minisztérium alkalmazottainak éjjel-nappali munkálkodására és a fővárosban uralkodó drágaságra — a személyzet fizetésének 50%-kal való felemelését kéri a kormányzótól.¹⁴⁶

Ami a felszerelési cikkek vételezését illeti, sokszor nemcsak a hadtestek, de ugyanazon hadtestek zászlóaljai is a ruhabizottmányhoz fordultak hiányaik pótlása érdekében. Az ebből származó zavarok elhárítása érdekében Szölényi alezredes június 27-én rendeletet fogalmazott meg, amelyet Szabó közzétett a *Közlönyben*.¹⁴⁷ A minisztérium külön mérközést vívott Lukács Sándor felszerelési kormánybiztossal, aki „működése kezdetétől fogva sokat ígért, de keveset foganatosított.” Lukács a felmerülő nehézségeket a gazdasági osztály téves intézkedéseinek tulajdonította, és felszólította a minisztériumot a fiók-ruhabizottmányok megszüntetésére. A gazdasági osztály — mellékelve Lukács levelét is — a kormányzóhoz írt felterjesztésében bírálta a kormánybiztos működését. Kimutatták, hogy Lukács vádjai alaptalanok, viszont éppen ő volt az, aki használhatatlan ruhaneműket szállított Nagyváradról Debrecenbe, aki az árakat feleslegesen „felcsigázta”, aki a minisztériumok tudta nélkül százezrekre menő szerződéseket kötött, aki tulajdon irodájának személyzetét a HM rovására díjaztatta. A fiókraktárak és felszerelési megbízottak működésének beszüntetésére tett javaslatot elfogadták és javasolták, hogy Lukács Sándort Kossuth helyezze a HM felügyelete alá.¹⁴⁸ Szabó Imre pedig június 23-án arról tájékoztatta a kormányzót, hogy a Kecskemétről érkezett, továbbá a zászlóaljakra már beosztott újoncoknak nem tudtak ruhát adni, mivel a ruharaktárban nincs ruhanemű. Ezért — mint írta — „tisztelttel felkérem kormányzó urat, miszerint Lukács Sándor folszerelési kormánybiztost a reá ruházott feladatnak, s általa felvállalt kötelességének az idő sürgető körülményeihez képesti lehető legszorosabb teljesítésére fegyelmeztetni méltóztassék.”¹⁴⁹

140 OL H 75. 1849:20020.

141 *Közlöny*, június 28.; OL H 75. 1849:21934.

142 Természetesen a rendkívüli eseteket kivéve: *Közlöny*, június 22.

143 OL H 75. 1849:22728.

144 OL H 75. 1849:14652., 18768., 19999., 21089.

145 OL H 75. 1849:22722.

146 OL H 75. 1849:21507.

147 OL H 75. 1849:23261.; *Közlöny*, július 13.

148 OL H 75. 1849:21988. Az irat eredeti tisztázata: OL H 2. OHB-iratok 1849:8611.; *Közlöny*, június 29. A rendelet a kolozsvári raktár kivételével megszüntette a fiókraktárakat. Lukács túlméretezett ígéreiről: Kossuth levele Klapkanak *Klapka*: i. m. 558. o. és *Steier*: Haynau és Paskievics. I. k. 151–154. o. Görgeinek sem volt jó véleménye Lukács Sándor működéséről. L. *Görgei Artúr*: i. m. II. k. 149. o.

149 OL H 75. 1849:21505.

Görgei hadügyminiszteri működése során egészségügyi kérdésekkel is foglalkozott, így például személyesen válaszolt Kossuth utasítására orvosok okleveleinek és egy állatorvosnak Komáromba küldésével kapcsolatban.¹⁵⁰ Lumniczer előterjesztésére úgy döntött, „hogy a Ludoviceum egyetemes központi kórházzá alakíttassék át.”¹⁵¹ A minisztérium szerződést kötött a Császár- és a Sáros-fürdő haszonbérlelőivel, mivel csökkenteni akarják a Gellérthegy alatti katonai fürdő zsúfoltságát.¹⁵² Kivette a munkából részét az államtitkár is, rendeletet adott ki a rokkantak szolgálat alóli felmentéséről és a „bujasenyv” (szifilisz) által fertőzöttek kikérdezéséről.¹⁵³ Nem feledkezett meg a hadügyminiszter a szabadságharcban megrokkantakról sem.¹⁵⁴ Arra is van példa, hogy gondoskodott az elesettek hozzátartozóiról. A csornai ütközetben halálos sebet kapott Münster százados özvegyéhez a következő sorokat intézte:

„Kegyed boldogult emlékezetű férjének néhai Münster 10^{ik} huszárezredbeli volt századosnak a csatáéren kitüntetett vitézségét, s önfeláldozását érdeme szerint méltányolván, nyugdíjt rendeltettem aképp, hogy kegyed önszemélyére 400, egy egy gyermekére pedig, nagykorúságokig, 100 pengő forintot huzand, miről is kegyednek ezen igazoló oklevelet kiadtam.”¹⁵⁵

Görgei csak ritkán foglalkozott hadlelkészi ügyekkel, megelégedett néhány kinevezéssel és azzal a serény munkával, amit az osztály az új osztályfőnök vezetésével végzett.¹⁵⁶ Jellemző, amit Mednyánszky visszaemlékezéseiben írt: a négy újonnan kinevezett osztályfőnök közül egy sem egyezett volna bele, hogy Görgei előtt a legkevésbé lelkesnek tűnjön.¹⁵⁷ Mednyánszky tervezetet készített a tábori lelkipásztorokodásról. A szervezeti kereteken és a hagyományos kötelezettségeken (jegyzőkönyvek vezetése, istentiszteletek, temetés, elhalálozottak jelentése stb.) túl a hadlelkészek kötelessége minden ütközetben „papi öltönyben s kereszttel ellátva jelen lenni”, s a katonák megáldását követően azokat „rövid, körülményekhez alkalmazott szónoklattal lelkesedésre, s kitartásra buzdítani.”¹⁵⁸

A hadügyminiszter működésének egyik legtöbbet vitatott pontja a polgári hatóságokkal való viszonya. Tény, hogy mindenkor — a tőle megszokott erélyességgel — igyekezett a civileket a szabadságharc hatékony támogatására ösztökélni, valamint a katonai kérdésbe való beavatkozásukat korlátozni. Június 11-én például figyelmeztette a hatóságokat, hogy ne mulasszák el az újoncnak járó foglalópénzt kifizetni.¹⁵⁹ Mikor Gyapai győri helyettes kormánybiztos — önhatalmúan és a katonai hatóságok mellőzésével — elfogatta a már nyugalmazott Fischer ezredest, Görgei határozott hangvételű átiratban követelte az ilyen hatásköri túlkapások meggátlását.¹⁶⁰ Nem hagyta szó nélkül azt sem, midőn Kossuth a HM megkerülésével adott utasítást a debreceni fiók-fegyvergyárnak. Udvaris hangvételű levele a következőképpen hangzik:

150 KLÖM XV. 393. o.; OL H 75. 1849:16887.

151 OL H 75. 1849:21569.

152 OL H 75. 1849:19348., 23129.

153 *Közlöny*, június 20.

154 OL H 75. 1849:22695., 22696.

155 OL H 75. 1849:22698.; *Bona Gábor*: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988. 426. o.

156 OL H 75. 1849:21572., 23247., 20581.

157 „None of us four would have consented to appear to Georgey the least zealous.” *The Confessions of a Catholic Priest*. London, 1858. 48. o.

158 OL H 75. 1849:21641.

159 *Közlöny*, június 19.

160 OL H 75. 1849:18259.

„Nem kis zavart okozott a debreceni fiók-fegyvergyár igazgatóságánál Kormányzó Úrnak a Budai várban talált s kijavíttatni leküldött fegyverek hova szállítása iránt 7705/K szám alatti rendelete, miután ellenkezett egy már előbb a hadügyminisztérium által ezen fegyverek iránt kiadott utasítással: ugyanis a hadügyminisztérium a 92. és 93. zászlóaljak felfegyverzésére legelőbb Temesvárra 1600 fegyvert rendelt szállítani, ellenben kormányzó úrnak fent idézett meghagyásánál fogva minden harmadnap ide Budára egy szállítmány küldendő.

Hogy tehát az ilyen ellenkező rendeletekből multhatatlanul következő zavarok s hátramaradások kikerültessenek, figyelmeztve Kormányzó Úrnak azon rendeletére is, hogy minden katonai intézkedések egyenesen a hadügyminisztérium útján tétessenek, tisztelettel kérem meg, hogy ezután minden ilyen katonai szakba vágó intézkedéseit vagy rendeleteit ne a hadügyminisztérium mellőzésével, hanem inkább egyenesen csak a hadügyminisztérium által megtétetni méltóztassék.”¹⁶¹

Fennmaradtak Görgei azon levelei is, amelyekben törzstiszti kinevezéseket terjesztett fel megerősítés végett a kormányzóhoz.¹⁶² A hadügyminiszter a minisztertanács ülésén is aktív szerepet játszott. A június 8-i ülésen az amnesztia ellen és a véstörvénytörvények feloszlatása mellett szavazott.¹⁶³ A június 14-én tartott minisztertanács Görgei felolvasta levelét, amelyben „egyfelől a hadi munkálatok kivételére és a tábor ellátására szükséges s legújabbán már kölcsönrel is pótolni pénzhányagnak kitelhető erélyeli sietős megszüntetését sürgeti, másrészt pedig elősorolja a pénzügyminisztérium által több ízben az ellátás könnyítésére követelt előleges és időszakokra osztandó hadiköltségvetésnek jelenleg még legyőzhetetlen nehézségeit.” A minisztertanács helyt adott Görgei követelésének és a havonként szükséges 600 000 pengő forint készítését a pénzügyminiszterre bízta.¹⁶⁴

Mednyánszky László őrnagy és Gödrösy (1848-ig Gruber) Fülöp kivégzésének híre óriási felháborodást váltott ki hazánkban. Kossuth is elérkezettnek látta az időt a visszatörlésre. Ennek ellenére a június 16-i minisztertanács Görgei álláspontját fogadta el és a „visszatörlést még jelenleg időelőttinek találta.”¹⁶⁵ Ebben a szellemben intézett szöveget a hadsereghez, sőt június 25-én Kossuthnak írt levelében azt javasolta, hogy az összes felekezetről tartsanak halotti misét Mednyánszky László hamvai felett, „mely alkalommal a szöszékből mondandó halotti beszédben azon elvek magyarázata fejtetné ki, melyek a miniszteri tanácsban a visszatörlés mellőzése iránt állapítottak meg. E szerint midőn egyrészt Mednyánszkyért megteendjük azt mit a szabadság mártírjáért megtennünk kell, másrészt alkalom szolgáltatik a közönséget a vallás szent tanaiból merített okoskodással a visszatörlés erkölcstelensége — igazságtalansága s célszerűtlensége felől felvilágosítani.”¹⁶⁶

¹⁶¹ Az idézett irat mellett van mellékelve a fegyvergyár igazgatóságának jelentése. OL H 75. 1849:21532., v. ö. KLÖM XV. 447–448. o. A KLÖM jegyzete szerint az iratot Szabó Imre írta alá. Még ha létezne is egy ilyen irat, ez — mint láttuk — nem zárja ki, hogy a fogalmazvány Görgeitől származik, aki 18-án hajnali 4 órakor indult el a hadsereghez. KLÖM XV. 545. o. Az említett irat is 18-ára van keltezve.

¹⁶² OL H 75. 1849:18369., 1849:22688.

¹⁶³ *Görgei: Eetem és működésem* . . . I. m. II. 139–140. o.

¹⁶⁴ OL H 75. 1849:21555.; *Görgei Artúr: Eetem és működésem* . . . i. m. II. k. 140. o.; *Vukovics: i. m. 130–133. o.*

¹⁶⁵ KLÖM XV. 512. és 532–533. o.

¹⁶⁶ OL H 75. 1849:22684.; *Közlöny*, június 29.

Természetesen nem minden javaslata találkozott a minisztertanács helyesléseivel. Mikor tudomására jutott, hogy a tisztek között „káros pártoskodási viselkedeteg fejledez”, azaz egyesek mellette, mások pedig személye ellen izgatnak, elhatározta, hogy ezen szakadásnak akár lemondása árán is véget vet. Elutasított javaslata így szólt: „ha ezután bárki is tisztikarom közül érdelem, vagy személyem mellett bármiképp izgatna vagy pártoskodna; azt mint az egyetértés és összetartás megzavaróját, haditörvényszék elibe állíttatni s mint hazaárulót fogom büntettetni.”¹⁶⁷

Június 26-án este tartottak minisztertanácsot. A résztvevők meghallgatták az orosz seregek előrenyomulásáról szóló jelentéseket, majd Kossuth kérdését követően Görgei emelkedett szólásra. Vukovics így örökítette meg az eseményt:

„Ennekem Görgei zsenialitása s szilárd készütsége soha oly való alakban nem tűnt fel, mint ez alkalommal. Előterjesztése majd óráig tartott, s korrekt magyarsággal s retorikai szabályokkal ékesnek mondható volt. A veszteségek okait részint az alvezérek hibáinak, részint azon körülménynek tulajdonította, hogy seregeink az ütközetben már nemcsak osztrák, hanem orosz hadseregekkel is verekedtek, mikről Görgeinek kezdettől fogva magosabb véleménye volt, mint az osztrák seregről. Részletes s logikai összefüggésű volt az előadás. Azon oldal, miszerint a fővezér miniszteri állása miatt gátolva volt a sereg viszonyaira folyton ügyelni, ügyesen mellőztették. Ezen előterjesztésében tanúságát láttam annak, hogy Görgei a miniszteri padon is szónoklatával jeles volna.”¹⁶⁸

Visszaemlékezésében Görgei három pontban foglalja össze indítványát, amely tartalmazta:

- „1. A nemzet felvilágosítását Magyarország valódi helyzete felől.
2. Kossuth és a miniszterek személyes kiállását a népfelzabardítás elve mellett.
3. Egy utolsó kétségbeesett csapást Ausztria ellen.”¹⁶⁹

A minisztertanács elfogadta Görgei hadászati elképzeléseit: Komáromot kell kiválasztani a hadműveletek bázisául és meg kell kísérelni csapást mérni Haynau seregeire.

Ami a hadsereg véleményét illeti, sikerült Guyont Komáromból eltávolítania és június 7-én rábízta a tartalék hadtest parancsnokságát.¹⁷⁰ Vetter altábornagyot — Kossuth egyetértésével — a déli hadsereg parancsnokává nevezték ki. Kossuth szerette volna, hogy Vécsey és Guyon helyet cseréljenek, végül is azonban Vetter meghagyta az V. hadtest vezényletét Vécseynek és Guyont a Perczel elmozdítása következtében felszabadult állásra, a IV. hadtest élére állította.¹⁷¹ Dembinski az oroszok beözönlését követően Wysocki tábornoknak adta át az északi hadsereg főparancsnokságát. Perczel és Dembinski eltávolítása is szerepelt Görgei célkitűzései között, noha a kivitelezésben nem játszott olyan jelentős szerepet, mint azt később állította.¹⁷²

167 *Görgey István*: i. m. II. k. 600. o.

168 *Vukovics*: i. m. 128—129. o.

169 *Görgei Artúr*: *Eletem és Működésem* ... I. m. II. k. 191. o.

170 OL H 75. 1849:18135.

171 KLÖM XV. 564—565. o.; OL H 75. 1849:22521.; *Bona Gábor*: *Tábornokok és törzstisztek* ... i. m. 165., 330., 338—339. o.

172 *Görgei Artúr*: *Eletem és működésem* ... i. m. II. 132. o. Dembinski lemondásáról: Klapka május 29-i jelentése Kossuthnak OL H 2. 1849:7670. (Az irat átengedéséért Hermann Róbertnek szíves köszönetemet fejezem ki.) Görgei május 29-i jelentése Kossuthnak: „Dembinski altábornagy úr lemondása hadi működéseinket megakasztani éppen nem fogja...” Budavár bevételének emlékezete. I. m. 548. o.

Gelich — aki nem osztotta olcsón az elismerést — úgy látta, hogy Görgei komolyan törekedett mind főparancsnoki, mind hadügyminiszteri teendőinek megfelelni. Amint megállapította: „Görgei általában élénk érdeklődést tanúsított a szakmájába vágó teendők iránt.” Utasítást adott ki a IX. hadtest visszavonulásához szükséges intézkedések kidolgozására és tájékozódott az erdélyi és a déli hadsereg helyzetéről. Nem mulasztotta el a szükséges intézkedések meghozását a sereg élelmezésének érdekében sem.¹⁷³ Bár minden tőle telhetőt elkövetett, mégis fizikai képtelenség volt, hogy mind a két állásának tökéletesen megfeleljen. Igaza volt Kossuthnak, mikor június 25-én kelt levelében — amelyben egyébként felvetette Bem altábornagyot, mint lehetséges fővezért — a következőket írta a hadügyminiszternek:

„Úgy látom, hogy minden perc kimondhatatlanul becses, s még csak azon idővesztés is, melybe utad a hadseregtől ide s innen visszakerül, a gyakran igen rögtön alakuló körülményekhez képest előre ki nem számítható bajt okozhat, s okozza mindenesetre azt, hogy te aztán helyrehozhatod ugyan a bajt, de csak helyrehozod — s nem ragadhatod meg a pillanat alkalmát nyereséget teremteni a hazádnak.

Mi ketten bizonyosan oly érdektelenül szeretjük a hazát, mint mások kevesen, de épp ezért, egész őszinteséggel kérdezhetek — nem gondolod-e, hogy a hadügyminisztériumnak seregteremtő roppant hivatása mellett még a fővezérséget is lehetetlen, hogy elbír — kivált midőn Aulich, Damjanich hibáznak mellőled — roppant teher! És két helyütt jelen lenned nem lehet: pedig mindenütt szükség volna, hogy jelen légy.¹⁷⁴

Ami a HM és a törvényhatóságok kapcsolatát illeti, nem történt lényeges változás az előző részben tárgyaltakhoz képest. Így például Lőcse város tanácsa megkísérelte újonctartozását jogtalanul 4 fővel csökkenteni, Székesfehérvár pedig — a kormányzói rendelettel ellentétben — megkísérelte az önkénteseket is betudni a város tartozásának lerovásába.¹⁷⁵ Visszaélések történtek a helyettesítések körül is. Máramaros megye közönsége szeretne volna elérni, hogy „az egyenlőség eszközzésének tekintetéből... az izraelitákra esett újoncok számát ugyancsak izraelitákból” állítsák ki. A HM — egy hónappal a zsidók emancipációját kimondó törvény elfogadása előtt — elutasította a megye álláspontját.¹⁷⁶ Sok panasz érkezett „a helyettesítések ellen, miképp ezáltal a vagyonosok a szolgálat alól kibújnak, szegényebb sorúakra pedig kétszeres teher nehezedik.”¹⁷⁷ Tovább folytatódott az újoncozás. Május 26-tól június 11-ig 6816 újoncot sikerült kiállítani.¹⁷⁸ Ennek ellenére az ország elérkezett katonai és gazdasági teljesítő-képességének határához. Nagy hiány volt lőfegyverekben és nehézséget okozott a legénység felruházása is. A magyar fegyvergyártás színvonala is kívánnivalót hagyott maga után. A nagyváradi fegyvergyárakban készült kardok a gyakorlatok során majd mind eltörték.¹⁷⁹ A katonai vezetők (Klapka, Perczel, Görgei) már májusban felismerték, hogy az orosz beavatkozással — ha annak méretei

173 *Gelich*: i. m. III. k. 436., 446–447., 606. o.; OL H 75. 1849:18136.

174 KLÖM XV. 588–589. o.

175 OL H 75. 1849:18551., 19127.

176 OL H 75. 1849:17029.

177 OL H 75. 1849:22642.

178 OL H 75. 1849:19114.

179 OL H 75. 1849:22176. A fegyverhiányra rávilágít Görgei idézett „döfegyveres” rendelete és indoklása (OL H 75. 1849:22733), a ruhahiányra pedig Szabó Imrének június 23-án Lukács Sándorhoz intézett felszólítása (OL H 75. 1849:21505.).

megfelelnek a jelentéseknek, és a külföldi hatalmak továbbra sem sietnek hazánk segítségére — a szabadságharc sorsa megpecsételődött. Június végére már a polgári vezetésnek is szembe kellett néznie a kéréllhetetlen tényekkel.

Júniusban nem csak drámai események történtek. Kialakították a HM új iratkezelési rendjét. Már említettem, hogy június 20-tól a minisztérium postáját Molnár Ferdinánd bontotta. Ezt követően került sor az iratok iktatására. Az iktató személyzetnek minden posta érkezéssel meg kellett jelennie Molnár ezredes szobájában, hogy az iratok szétküldése az osztályokhoz minél hamarabb megtörténhessen. Minden osztálynak saját iktatókönyvet is kellett vezetnie. A felterjesztési íveket az elnöki hivatalba naponként kellett benyújtani, ahol azok „egyenként átnézetvén, és az előkelőleg elintézendő tárgyak kijegyeztetvén határozat hozás és bejegyzés végett azok ismét az illető osztályoknak” adattak át. Ezen tárgyakról minden osztályfőnöknek még egy kivonatos tárgyjegyzéket kellett vezetni. Az iratkezelésnek ezt a módját Szabó Imre június 19-*i* utasítása tartalmazza.¹⁸⁰ Intézkedett az államtitkár a hivatalos órákat illetően is, a munkaidő 8 órától este 6 óráig tartott. Ezt megelőzően a minisztériumban valószínűleg nem voltak megszabott hivatalos órák.¹⁸¹ Június végén kötelezték a személyzetet, hogy reggel 1/2 8-ra jelen legyen, sőt a hivatalos órákon túl addig, ameddig a hadügyminiszter, ill. az államtitkár jelen volt, minden osztályon legalább 2 egyénnek kellett tartózkodnia.¹⁸²

Június 28-án Görgei — mint miniszter — még két tárgyban intézkedett. Felkérte Hajnik Pál rendőrfőnököt, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket a Wysocki tábornok vezénylete alatti seregből dezertált tisztek elfogására és a HM-hez való beküldésére. A másik ügy Mezősi László rehabilitálása volt.¹⁸³ Ezzel hadügyminiszteri tevékenysége gyakorlatilag véget ért. Mire 28-án eljutott a győri csataterre, már csak a visszavonulást fedezhette. „Győr városát az ellenség elfoglalta. Seregeink sokkal gyengébbek, semhogy a főváros felé útját megakadályozzák” — írta másnap Kossuthnak. Három kormányférfi kiküldését kérte a hadsereghez, akiket fel kellett volna hatalmazni a sereg számára szükséges utalványok nyomtatására is.¹⁸⁴ Június 30-án kelt levelében már úgy nyilatkozott, hogy „a bács-bánáti seregek közti zavarok és Bem elkülönzése miatt minden felelőssége a hadügyminiszternek merő pusztá szó lett, és véleményadása vagy határozata azon körülménynél fogva, hogy némely katonai egyének egyedül csak Kormányzó Úr parancsait elfogadni szíveskednek, úgy sem léphet életbe.” Ugyanezen levélben elutasította a felperzselt föld taktikájának alkalmazását is.¹⁸⁵

A győri csatavesztés hírére összehívott minisztertanács elvetette Görgei elképzeléseit és Dembinski javaslatára a Tisza-Maros szögében való összpontosítás mellett döntött. Görgei — az együttműködés érdekében — elfogadta ezt a lehető legcsekélyebb sikerrel kecsegtető tervet, feláldozva saját jobbik meggyőződését. Július 2-án a kormányhoz intézett levelet diktált Rohlitz Kálmánnak, „mely levél a hadügyminisztériumról való leköszönés akart lenni.”¹⁸⁶ A július 2-án vívott komáromi csata kezdete félbeszakította a tollbamondást. Papíron még néhány

180 OL H 75. 1849:20252.

181 OL H 75. 1849:19558.; *Gelich*: i. m. III. k. 366. o.

182 OL H 75. 1849:22747.

183 OL H 75. 1849:22746., 22749.

184 *Steier*: Haynau és Paskievics, I. k. 137—138. o.

185 *Uo.* 151—154. o.

186 *Görgey István*: i. m. II. k. 694. o.

napig hadügyminiszter. Nem tartozik szorosan témánkhoz sem hősiessége, amellyel lehetővé tette a szónyi országút ismételt elfoglalását, sem súlyos fejsébe, amelyet a július 2-i komáromi csatában kapott. Időközben Kossuth kérte Görgeit, hogy térjen vissza Budára, vezesse személyesen a hadügyminisztériumot, a sereg parancsnokságát pedig bízza Klapkára.¹⁸⁷ Az események megviselelték a kormányzó elnök idegeit. Elmulasztotta megvizsgálni Görgei június 30-án kelt két levelének iktatószámait és azt hitte: a tábornok visszavonta azon ígéretét, miszerint a fősereget le fogja vezetni a Tisza-Maros szögéhez. Gyorsan cselekedett. Minisztertanácsot hívott össze és leváltotta Görgeit a fővezéri poszt-ról, egyúttal a kormány székhelyére rendelte a hadügyministerség személyes folytatására.¹⁸⁸ Július 1-én a hadügyministerség már nem egyéb, mint ürügy, amelynek segítségével Görgeit el lehet távolítani a hadseregtől. Mennyire más volt a helyzet április 16-án, amikor Kossuth felkérte őt a hadügyminiszteri tárca elvállalására! Végül is a július 5-én tartott minisztertanács elfogadta Görgei lemondását a hadügyministerségről és egyúttal úgy határozott, hogy a Komáromból levezetendő seregrész parancsnokságát megtartja.¹⁸⁹ Talán nem is június 28-ára esett Görgei legutolsó hadügyminiszteri megnyilvánulása. Június 30-án kelt egyik levelében, amelyben ígéretet tett a Szeged körüli összpontosítás kivitelezésére, olvasható az alábbi mondat:

„Egyszersmind pedig a haza érdekében figyelmezteti a kormány, hogy minden alhivatalnokot fejével tegyen arról felelőssé, miszerint a hadsereg felfegyverzése, élelmezése, s felruházása, a fővárosban összehalmozott minden készletek életveszéllyel bár, az összpontosítási helyre elszállíttassanak, nehogy úgy mint az 1849-ik évi január 5-én a nép áldozatából megtelt raktáraink, a főváros felé nyomuló ellenség birtokába jussanak: — komoly fontolóra vévén: hogy a hadsereg egyedül az, mely képes a hazát megmenteni.”¹⁹⁰

Összegzés

Véleményünk szerint Kossuth nem valamilyen hátsó szándékkal kérte fel Görgeit hadügyminiszternek. Viszonylag hamar — még 1848-ban felismerte szervezőképességét. Mikor 1849 áprilisának közepén felkérte a hadügyminiszteri tárca elvállalására, a hadsereg szervezése és kiegészítése a legfontosabb feladatok közé tartozott. Maga Kossuth is arra számított, hogy az ellenségnek időre lesz szüksége az újabb támadás megindításához.¹⁹¹ Az adott pillanatban ez a vélemény is a szervezés fontosságát bizonyította. Hátsó szándék esetén nehezen magyarázható meg Kossuth együttműködése Klapkával, majd különösen június elején Görgeivel is.

Hadügyminiszteri működését nagyjából sikertelennek tekintjük. Legfontosabb célkitűzését, a magyar hadügy egységes irányítását, nem sikerült megvalósítania. A biztató júniusi kezdet után kiderült, hogy egyes katonai vezetők továbbra is csak Kossuth utasításait voltak hajlandók elfogadni, illetve Kossuth

¹⁸⁷ KLÖM XV. 626—627. o.

¹⁸⁸ Katona Tamás előszava *Görgei Artúr: Életem és működésem*... i. m. I. k. 82. o. és KLÖM XV. 634. o.

¹⁸⁹ KLÖM XV. 660. o. Vukovics visszaemlékezése szerint ellenezte ezt a megoldást. *Vukovics*: i. m. 147. o.

¹⁹⁰ *Steier*: Haynau és Paskievics I. k. 145—147. o.

¹⁹¹ KLÖM XV. 15—16. és 204—206. o.

továbbra is közvetlenül levelezett a hadvezérekkel, így a hadügyminiszter csak névleg volt „az egész ármádia valóságos feje”. Görgeinek nem maradt más választása, mint a lemondás. A fentiekből következik, hogy a sikertelenség egyik oka Kossuthoz fűződő viszonyának alakulása volt. A másik ilyen tényező: hivatali idejének rövidsége. Reformjainak jelentős részét nem volt ideje megvalósítani.

Áprilisban Kossuth a fővezérlet megtartása mellett szólította fel a miniszteri tárca elvállalására, május elején már felvetette, hogy a hadműveletek egy nevezetes szakaszának lezárása után, azaz Buda bevételét követően, fel kellene cserélnie a miniszteri tárcával a hadvezérletet. Buda ostroma közben Görgei más elhatározásra jutott. Nem csupán a kipróbált parancsnoki kar fogyatkozása, hanem minden bizonnyal az ostrom közben szerzett politikai információk is mindkét állásának megtartására ösztönözték. Ez viszont oda vezetett, hogy ismét helyettesről kellett gondoskodnia. Szabó Imre szerencsés választásnak bizonyult. Mindvégig szorosan együttműködött Görgeivel, akinek rendelkezései nem születtek volna meg Szabó közreműködése nélkül. Ezért nem lehet — mint azt Gelich tette — Szabót maradéktalanul elmarasztalni, Görgei hadügyminiszteri tevékenységét pedig dicsérni.

Június elején Kossuth elfogadta Görgei javaslatát. Később azonban — a verecségek hatására — ismét felvetette, hogy a HM vezetése mellett lehetetlen egyúttal a fővezérletet is ellátnia: ekkor a szervező munka értéke már lényegesen kisebb, mint áprilisban volt. A katonai vezetők — miután a tömeges orosz beavatkozás megkezdődött — tisztában voltak azzal, hogy hamarosan nem lesz mit szervezni. Görgei is a harctéren akart maradni.

Ugyancsak Görgei céljai közé tartozott „egy célszerűen szervezett hadkiegészítő rendszer” kialakítása.¹⁹² Ezt sem tudta megvalósítani. Az újoncozás, a helyettesítések körüli visszaélések az erélyes hangú rendeletek ellenére éppen úgy jellemzőek hivatali idejére, mint elődjének működése alatt. Ugyanakkor nem minden siker nélkül igyekezett gátat vetni a polgári hatóságok katonai ügyekbe való beavatkozásának.

Mindez nem jelenti azt, hogy hivatali tevékenysége teljesen eredménytelen lett volna. A minisztérium személyi állományának felfrissítése és az elnöki osztály hatáskörének kiterjesztése gyorsabbá és pontosabbá tette a minisztérium munkáját. Sikeresen lépett fel a tisztí kinevezések körüli visszaélések ellen, szemben a korábbi időszakokkal, amikor a minisztérium inkább egy országos hirdető irodára emlékeztetett. Megakadályozta az indokolatlan előléptetéseket és reformjai (pl. a sorsyalogezredek rendes honvéd zászlóaljakká való átalakítása) az egységes hadi igazgatás irányába mutattak. Fegyelmi ügyekben szigorú volt, mégis meglepő humánus megnyilatkozásainak viszonylag nagy száma.

Görgei erélyesen képviselte a hadügy érdekeit a többi minisztériumokkal szemben. Érdeklődése a hadigazgatás egészére kiterjedt. Élénk érdeklődést tanúsított a minisztériumi ügyek iránt és hivatali ideje alatt a HM tekintélye megerősödött. Ez sem feledtetheti el velünk azonban azt a tényt, hogy legfontosabb törekvéseit miniszterként nem koronázta siker.

192 Görgei Artúr: Gazdátlan levelek. Pest, 1867. 48. o.